

LYGTINIO PALEIDIMO TAIKYMĄ REGLAMENTUOJANČIŲ ĮSTATYMŲ KAITA IR KOKYBĖ ATKŪRUS LIETUVOS NEPRIKLAUSOMYBĘ

ANDŽELIKA VOSYLIŪTĖ

Vilniaus universiteto Teisės fakulteto

Baudžiamosios justicijos katedros docentė

Socialinių mokslų (teisė) daktarė

Saulėtekio al. 9, I rūmai, 10222 Vilnius, Lietuva

El. paštas Andzelika.Vosyliute@tf.vu.lt

ĮVADAS

Lietuvoje kalinių, tenkančių 100 tūkst. gyventojų, skaičius (191 nuteistasis) maždaug du kartus viršija Europos Sąjungos (toliau – ES) valstybių narių, taip pat ir Europos, vidurkį (Prison statistics, 2022). Pagal įkalinimų asmenų skaičių, tenkantį 100 tūkst. gyventojų, Lietuvą lenkia tik Turkija (355), Gruzija (237), Azerbaidžanas (217), Bulgarija (194). Lietuvoje įkalinimo trukmė nuolat didėja (2015 m. vidutinis įkalinimo laikas buvo 6 metai ir 5 mėnesiai, 2016 m. – 6 metai ir 7 mėnesiai, 2017 m. – 6 metai ir 8 mėnesiai, o 2022 m. – 7 metai). Be to, 2023 m. balandžio 27 d. Baudžiamojo kodekso pakeitimo ir papildymo įstatymu Nr. XIV-1925 už daugelį nusikalstamų veikų ekonomikai ir verslo tvarkai, finansų sistemai ir už veikas, susijusias su šaunamųjų ginklų, šaudmenų, sprogmenų, sprogstamųjų medžiagų ar strateginių prekių ir narkotinių ar psichotropinių medžiagų ar pirmtakų (prekursorių) kontrabanda, buvo didinami maksimalūs laisvės atėmimo bausmės dydžiai, o tai taip pat sudaro sąlygas ilgesniam įkalinimui. Lygtinio paleidimo taikymas yra vienas iš būdų spręsti problemas, kylančias siekiant mažinti įkalinimų asmenų skaičių, taip taupyti valstybės išlaidas, mažinti įkalinimo daromą žalą, skatinti pozityvų nuteistųjų elgesį, mažinti recidyvą, motyvuoti nuteistąjį siekti resocializacijos tikslų ir greičiau integruotis į visuomenę.

Tarptautinė teisė siūlo vykdyti nuosaikesnę baudžiamąją politiką, kuri būtų orientuota į probacijos ir su laisvės atėmimu nesusijusių priemonių taikymą. Dažnesnį lygtinį paleidimą iš įkalinimo įstaigos, po kurio taikoma priežiūra, skatina Europos Tarybos Ministrų Komiteto rekomendacijos valstybėms narėms: 1992 m. spalio 19 d. rekomendacija Nr. R(92)16 dėl Europos visuomeninių sankcijų ir priemonių taisyklių; 1999 m. rugsėjo 30 d. rekomendacija Nr. R(99)22 dėl kalėjimų perpildymo ir kalinių skaičiaus

augimo; 2000 m. lapkričio 29 d. rekomendacija Rec(2000)22 dėl Europos visuomeninių sankcijų ir priemonių taisyklių taikymo tobulinimo; 2003 m. rugsėjo 24 d. rekomendacija Nr. Rec(2003)22 dėl lygtinio paleidimo (parolio); 2003 m. spalio 9 d. Rec(2003)23 dėl kalėjimų administracijų vykdomo įkalinimo iki gyvos galvos ir kitų ilgalaikių įkalinimų; 2010 m. sausio 20 d. rekomendacija CM/Rec (2010)1dėl Europos probacijos taisyklių; 2014 m. vasario 19 d. rekomendacija CM/Rec (2014)4 dėl elektroninės stebėsenos. Šios rekomendacijos skatina Europos Tarybos valstybes nares įtvirtinti ir plėsti su laisvės atėmimu nesusijusių priemonių taikymo praktiką, trumpinti įkalinimo laiką taikant lygtinį paleidimą – veiksmingą ir konstruktyvią priemonę, kuri taip pat padeda įkalinamam asmeniui sugrįžti į visuomenę ir vengti pakartotinai nusikalsti. Pažymima, kad recidyvas ne toks dažnas, kai kaliniai būna parengiami išeiti iš kalėjimo į gyvenimą už jo ribų, įstatymų paisančioje bendruomenėje. Pabrėžiama, kad skatintinas laipsniškas kalinimo pokytis, judėjimas nuo griežtesnių sąlygų prie mažiau ribojančių, o galutiniam etape – prie atvirosios kontrolės, geriausia bendruomenėje, sąlygų. Taip pat reikalaujama nustatyti aiškius ir konkrečius lygtinio paleidimo kriterijus.

Mokslininkų teigimu, beveik visose vyriausybės programose ir Valstybės ilgalaikės raidos strategijoje nuo 2000 m. buvo formuluojami uždaviniai, susiję su laisvės atėmimo bausmės taikymo ir kalinių skaičiaus mažinimu diegiant ir taikant probaciją ir bausmes, nesusijusias su laisvės atėmimu (Mackevičius, 2011, p. 71–77; Nikartas, 2018, p. 382–383). Antai Aštuonioliktosios Vyriausybės programoje įtvirtintas siekis sumažinti laisvės atėmimo bausmę atliekančių asmenų skaičių iki 150 asmenų, tenkančių 100 tūkst. gyventojų (Aštuonioliktosios Vyriausybės programa, 2020).

Baudžiamosios teisės doktrinoje teigiama, kad nuteistųjų laisvės atėmimu skaičių lemia ne tik įregistruotų nusikalstamų veikų skaičius ar jų sunkumas, bet ir bausmių sistemos, bausmių skyrimo taisyklės, laisvės atėmimo bausmės trukmė, tarptautinių ir nacionalinių teismų jurisprudencija, teisėjų teisinė sąmonė ir vertybinės orientacijos, požiūris į baudžiamosios teisės doktriną (Švedas ir kt., 2020, p. 109–117), visuomenėje vyraujanti nusikalstamų veikų baimė ir viešoji nuomonė, žiniasklaidos opinija, baudžiamosios politikos tendencijos, požiūris į kriminalinę bausmę ir jos poveikį (Švedas ir kt., 2019, p. 47–54), valstybės baudimo kontrolės tipas, visuomenėje vyraujantis „baudžiamasis klimatas“ (Nikartas, 2018, p. 394, 400 ir kt.), teisininkų profesinė kultūra (Bikelis, 2018, p. 8–28) ir t. t. Akivaizdu, kad įkalinimų asmenų skaičiui įtaką daro ir bausmių vykdymo įstatyme įtvirtinti lygtinio paleidimo pagrindai bei sąlygos, kurios nuo Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo nuolat keičiamos, – padaryti net 25 įstatymų pakeitimai, susiję su lygtiniu paleidimu. Daugumos šių pakeitimų tikslas dažniausiai buvo susijęs su aiškesnių lygtinio paleidimo taikymo kriterijų nustatymu ir įkalinimų asmenų skaičiaus mažinimu. Visgi, lygtinio paleidimo taikymo statistikos duomenimis, kai kurios lygtinio paleidimo nuostatos, ypač susijusios su sąlyginu lygtiniu paleidimu, netaikomos. 2022 m. lygtinio paleidimo komisijos

pagal Bausmių vykdymo kodekso (toliau – BVK) 157 straipsnio 1 dalies 1 punktą lygtinai paleido tik 15,8 proc. nuteistųjų, o pagal BVK 157 straipsnio 1 dalies 2 ir 3 punktus lygtinis paleidimas buvo taikytas tik 11,7 proc. nuteistųjų.

Šio straipsnio tikslas – išanalizuoti įstatymų, reglamentuojančių lygtinio paleidimo taikymą, kaitą atkūrus Lietuvos nepriklausomybę, atskleisti šio instituto netaikymo probleminius aspektus, pateikti pasiūlymų šio instituto reglamentavimui tobulinti. Daugiausia dėmesio bus skiriama įstatymų, reglamentuojančių lygtinio paleidimo taikymą (BVK 157 straipsnio), pakeitimams, darantiems reikšmingą įtaką įkalintų asmenų skaičiaus kaitai. Straipsnio uždaviniai: 1) išnagrinėti įstatymų dėl lygtinio paleidimo taikymo kaitą nuo Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo iki šių dienų; 2) atskleisti šio instituto taikymo probleminius aspektus ir pasiūlyti kai kuriuos jų sprendimo būdus.

Lietuvos baudžiamosios teisės doktrinoje tam tikri lygtinio paleidimo aspektai jau buvo nagrinėti. Antai R. Liutikas nagrinėjo lygtinio paleidimo paskirtį baudžiamojoje teisėje (Liutikas, 2003, p. 86–96), S. Mesonienė – teisinius lyginamuosius lygtinio paleidimo iš pataisos įstaigų aspektus (Mesonienė, 2006, p. 73–81) bei lygtinio paleidimo instituto retrospektyvą užsienio valstybėse ir Lietuvoje (Mesonienė, 2010, p. 295–316), G. Sakalauskas – įkalinimo Lietuvoje praktiką ir prasmę (Sakalauskas, 2007, p. 121–133), lygtinio paleidimo sistemą ir korupcijos riziką (Sakalauskas, 2010, p. 11), lygtinio paleidimo iš įkalinimo įstaigų įsigaliojus Probacijos įstatymui teoriją ir praktiką (Sakalauskas, 2013, Nr. 4(82)), šis autorius analizavo, ar Probacijos įstatymas reikalingas Lietuvai (Sakalauskas, 2012, p. 532–548), tyrė globalizacijos įtaką laisvės atėmimo bausmės vykdymui (Sakalauskas, 2014, p. 123–140), įkalinimo atvėrimą: prielaidas ir galimybes Lietuvoje (Sakalauskas, 2013, p. 37–54), įkalinimo tikslų labirintus (Sakalauskas, 2010, p. 133–153), ką liudija didėjantis baudžiamasis represyvumas Lietuvoje (Sakalauskas, 2014, p. 96–137), socialines ir ekonomines naujų laisvės atėmimo bausmės atlikimo formų taikymo prielaidas Lietuvoje (Sakalauskas, 2006, p. 5–49), S. Bikelis ir G. Sakalauskas rašė apie laisvės atėmimu iki gyvos galvos nuteistų asmenų lygtinio paleidimo tarptautinius standartus, užsienio šalių patirtį ir pasiūlymus Lietuvai (Bikelis ir kt., 2008, p. 23–66), A. Vosyliūtė tyrė lygtinio paleidimo iš pataisos įstaigų taikymo teismų praktikoje probleminius aspektus (Vosyliūtė, 2010, p. 95–115), T. Mackevičius – lygtinio paleidimo iš pataisos įstaigų instituto įgyvendinimo aspektus (Mackevičius, 2011, p. 71–77), K. Liutkevičius – lygtinio paleidimo reformos Lietuvoje pirmųjų metų pamokas (Liutkevičius, 2013), I. Michailovič ir I. Jarutienė – lygtinio paleidimo iš pataisos įstaigų taikymo problemas Lietuvoje (Michailovič ir kt., 2016, p. 145–182) ir pan. Kita vertus, minėtųjų autorių publikacijose daugiausia dėmesio buvo skiriama tam tikru laikotarpiu egzistavusiai lygtinio paleidimo problematikai ir atskiriems lygtinio paleidimo aspektams aptarti. Be to, daugelis šių publikacijų parengtos daugiau nei prieš dešimtmetį, todėl naujaisi įstatymų pakeitimai, susiję su lygtiniu paleidimu, juose dar nebuvo vertinti. Šis straipsnis skiriamas sistemškai išnagrinėti lygtinio paleidimo tai-

kymo institutą, jo kaitą nuo Lietuvos nepriklausomybės pradžios ir atskleisti šio instituto taikymo probleminius aspektus.

Straipsnyje daugiausia taikomi analizės, sisteminis, istorinis, teleologinis, lingvistinis, lyginamasis metodai.

1. ĮSTATYMŲ DĖL LYGTINIO PALEIDIMO TAIKymo POKYČIAI 1990–2003 METAIS

1990 m. atkūrus Lietuvos nepriklausomybę, trylika metų tiek, kiek neprieštaravo Lietuvos Respublikos Konstitucijai, galiojo LTSR baudžiamieji įstatymai. 1991 m. gruodžio 3 d. Lietuvos Aukščiausiosios Tarybos priimtame įstatyme dėl Lietuvos Respublikos Baudžiamojo, Baudžiamojo proceso ir Pataisos darbų kodeksų pakeitimo ir papildymo nuostata dėl lygtinai paleidžiamų nuteistųjų privalomojo įtraukimo į darbą buvo panaikinta. 1990–2003 m. lygtinio paleidimo taikymo pagrindai buvo reglamentuojami 1961 m. Lietuvos Respublikos baudžiamajame kodekse (toliau – 1961 m. BK), o ne bausmių vykdymo aspektus reguliavusiame Pataisos darbų kodekse. Lygtinio paleidimo institutas buvo numatytas 1961 m. BK 4 skyriuje „Bausmės skyrimas ir atleidimas nuo bausmės“, kurio dviejuose straipsniuose buvo reglamentuojamas lygtinis paleidimas iš laisvės atėmimo vietų (BK 54² straipsnis) ir nuteistųjų, atlyginusių nusikaltimu padarytą materialinę žalą, lygtinis paleidimas iš laisvės atėmimo vietų (BK 54³ straipsnis). Per minėtąjį trylikos metų laikotarpį šie BK straipsniai buvo pakeisti ir papildyti priėmus septynis įstatymus. Daugiausia pakeitimų ir papildymų patyrė BK 54² straipsnis (keistas 5 kartus), 54³ straipsnis buvo pakeistas ir papildytas 2 kartus.

1961 m. BK 54² straipsnis, kuris reguliavo lygtinį paleidimą iš laisvės atėmimo vietų, atkūrus Lietuvos nepriklausomybę beveik nepakito. Nuteistieji galėjo būti paleidžiami lygtinai, jei buvo įmanoma juos toliau taisyti neizoliuotus nuo visuomenės, bet prižiūrimus. Ar paleisti lygtinai, sprendavo teismas pagal organo, kuris vykdė bausmę, teikimą, esant nuteistojo išpareigojimui pavyzdingu elgesiu ir sąžiningu darbu įrodyti, kad jis pasitaisys. Lygtinis paleidimas galėjo būti taikomas atlikus tam tikrą bausmės dalį (1/3, 1/2, 2/3, 3/4), kurios dydis priklausė nuo paskirtos laisvės atėmimo bausmės dydžio, padaryto nusikaltimo kaltės formos, subjekto (nepilnamečiai, nėščios moterys, moterys, turinčios vaiką iki 7 metų arba du ir daugiau nepilnamečių vaikų, itin pavojingi recidyvistai).

Įdomu tai, kad lygtinai paleistam iš laisvės atėmimo vietos asmeniui, jeigu jis sutikdavo, teismas galėjo BK 54² straipsnio 6 dalyje nustatytas pareigas pakeisti piniginiu nuo 10 iki 40 MGL dydžio užstatu, kuris turėjo būti įmokėtas į teismo sąskaitą. Asmeniui, atitinkančiam visas lygtinio paleidimo sąlygas, piniginis užstatas buvo grąžinamas pasibaigus paskirtosios bausmės laikui. Vėliau lygtinio paleidimo institutas buvo nuolat koreguoja-

mas. Šios korekcijos buvo susijusios su lygtinio paleidimo sąlygų siaurimu arba plėtimu. 1998 m. gruodžio 22 d. Baudžiamojo kodekso pakeitimo ir papildymo įstatymu Nr. VIII-995 buvo pakeistas BK 54² straipsnis – susiaurintos lygtinio paleidimo sąlygos, nes lygtinio paleidimo taikymas susietas su nusikaltimu padarytos žalos daliniu atlyginimu. Nuo tada lygtinis paleidimas iš laisvės atėmimo vietų buvo netaikomas asmenims, neatlyginusiems bent pusės nusikaltimu padarytos materialinės žalos (jei tokia žala buvo padaryta). Be to, teismas, lygtinai paleisdamas asmenį iš laisvės atėmimo vietos, įpareigojo jį per neatliktosios baudmės dalies laiką atlyginti likusią nusikaltimu padarytos materialinės žalos dalį (jei buvo padaryta materialinė žala), o jei lygtinai paleistasis to nepadarydavo, jis pagal teismo nutartį buvo siunčiamas atlikti likusią laisvės atėmimo baudmės dalį. Šie pakeitimai, siejami su nukentėjusiojo interesų apsauga, mokslininkų buvo kritikuojami. Mokslinėse publikacijose buvo pabrėžiama, kad žalos atlyginimas veiksmingesnis nuteistajam būnant laisvėje, o ne įkalintam (Gavrilovienė, 2006, p. 92–101). Be to, daugelio nuteistųjų, esančių laisvės atėmimo vietose, negalėjimas atlyginti nusikalstama veika padarytos turtinės žalos lėmė siauresnį lygtinio paleidimo taikymą, įkalintųjų skaičiaus didėjimą, netinkamas nuteistųjų laikymo sąlygas (Mesonienė, 2010, p. 295–316). Taigi šios lygtinio paleidimo sąlygos nepasiteisino ir 2002 m. liepos 4 d. Baudžiamojo kodekso pakeitimų ir papildymų įstatymu Nr. IX-1036 buvo panaikintos. Vėliau iniciatyva grąžinti šias sąlygas buvo kritikuojama teigiant, kad nusikaltimu padarytos žalos atlyginimas negali būti viena iš lygtinio paleidimo iš įkalinimo įstaigų (kitaip tariant, baudmės atlikimo laisvėje) sąlygų. Anot G. Sakalausko ir J. Namavičiaus, lygtinis paleidimas kaip tik teikia daugiau galimybių atlyginti žalą, nes įkalintas asmuo dažniausiai negali sukaupti žalai atlyginti reikalingų lėšų. Mokslininkai pateikė duomenų, kad nemaža dalis įkalintų asmenų savo nusikaltimais padarytos žalos neatlygina ne todėl, kad nenori, o todėl, kad neturi galimybių. Buvo pabrėžiama, kad žalos atlyginimo siejimas su lygtiniu paleidimu pažeistų lygybės principą, nes turtingesniems asmenims būtų sudaromos palankesnės sąlygos būti paleistiems lygtinai. Didelė nusikaltimu padaryta žala dažniausiai savaime lemia laisvės atėmimo baudmės taikymą (pavyzdžiui, atėmus kito žmogaus gyvybę arba esant nusikaltimo sudėtį kvalifikuojančiam didelės žalos ar analogiškam požymiui), o taikant bausmes ir jas vykdant siekiama iš esmės skirtingų tikslų (pastaruoju atveju – kad atlikęs bausmę nuteistasis savo gyvenimo tikslų siektų teisėtai būdais ir priemonėmis). Todėl mokslininkai teigia, kad draudimas taikyti lygtinį paleidimą, kol nėra atlyginta bent dalis žalos, nebūtų logiškas baudžiamosios teisės ir bausmių vykdymo teisės teorijų požiūriu¹.

1 Lygtinis paleidimas turėtų būti suvokiamas kaip žalos atlyginimo prielaida. Prieiga per internetą: <https://teise.org/lygtinis-paleidimas-turetu-buti-suvokiamas-kaip-prielaida-zalos-atlyginimui/#:~:text=Mokslininkai%20pateikia%20duomenis%2C%20kad%20nema%C5%BEa%20dalis%20C4%AFkalin%C5%B3%20asmen%C5%B3,asmenims%20b%C5%ABt%C5%B3%20sudaromos%20palankesn%C4%97s%20s%C4%85lygos%20b%C5%ABti%20paleistiems%20lygtinai.>

2000 m. vasario 17 d. Baudžiamojo kodekso pakeitimo ir papildymo įstatymu Nr. VIII-1544 buvo pakeistos BK 54² straipsnio nuostatos, susijusios su lygtinio paleidimo materialiąja sąlyga, ir konkrečiau nustatyti lygtinio paleidimo taikymo kriterijai. Nuo šiol teismas lygtinį paleidimą taikė atsižvelgdamas į įkalinimo įstaigos administracijos teikiamą įkalinimo charakteristiką, jo turėtas ar turimas nuobaudas ir paskatinimus, jei manė, kad asmenį įmanoma toliau taisyti prižiūrint, bet neizoliavus nuo visuomenės. Taip pat nuteistasis turėjo įsipareigoti pavyzdingu elgesiu ir sąžiningu darbu įrodyti, kad ketina pasitaisyti. Be to, buvo nustatyta, kad laisvės atėmimo vietoje atlikusiam įstatymo nustatytą bausmės dalį asmeniui, esant jo sutikimui, institucija privalėjo pateikti teismui teikimą dėl nuteistojo lygtinio paleidimo. Šie pakeitimai buvo vertinami teigiamai dėl to, kad buvo nustatyti konkretesni lygtinio paleidimo taikymo kriterijai ir įstatymo taikymas tapo aiškesnis. Kita vertus, kilo problemų dėl padidėjusio teismų darbo krūvio, nes teismams teko nagrinėti visus institucijos pateiktus teikimus, net ir tais atvejais, kai nuteistieji turėjo galiojančių nuobaudų, nors tokiems asmenims lygtinis paleidimas teismų paprastai buvo netaikomas.

Vėliau lygtinai paleidžiamų asmenų sąrašas buvo plečiamas arba tam tikrai kategorijai nuteistųjų mažinama atliktinos bausmės riba. Antai, siekiant įtvirtinti lygias moterų ir vyrų teises², 2001 m. rugpjūčio 3 d. Baudžiamojo kodekso 54² straipsnio pakeitimo įstatymu Nr. IX-494 buvo pakeistas 54² straipsnio 3 dalies 1 punktą, – į lygtinai paleidžiamųjų sąrašą įtraukti asmenys, atlikę 1/3 laisvės atėmimo bausmės. Anksčiau pagal šį 54² straipsnio punktą galėjo būti lygtinai paleistos tik moterys, turinčios vaikų iki 7 metų arba du ir daugiau nepilnamečių vaikų (jei neatimtos motinystės teisės), o pagal šį pakeitimą lygtinio paleidimo galimybė numatyta ir 1/3 laisvės atėmimo bausmės atlikusiems vyrams (vienišam tėvui (motinai), turinčiam vaikų iki 7 metų arba du ir daugiau nepilna-

2 2001 m. Lietuvos Respublikos Seimo Teisės ir teisėtvarkos komiteto išvadoje Nr. IXP-458(2) „Dėl Baudžiamojo kodekso 54² straipsnio pakeitimo įstatymo projekto“ pabrėžta, kad Konstitucijos 29 straipsnio 2 dalyje įtvirtintas draudimas teikti žmogui privilegijų dėl jo lyties. Konstitucinio Teismo nuomone, ši nuostata nedraudžia pozityviosios diskriminacijos, nes „pozityvi diskriminacija negali būti traktuojama kaip privilegijų teikimas“ ir suvoktina kaip atskirų specialiųjų teisių pripažinimas atskiroms tam tikromis savybėmis pasižyminčių žmonių grupėms. Išsamus ir baigtinis pozityvios moterų diskriminacijos pagrindų sąrašas yra įtvirtintas Lietuvos Respublikos moterų ir vyrų lygių galimybių įstatymo 2 straipsnio 2 dalyje. Pagal šį sąrašą, moterims yra teikiama privilegija tik „nėštumo bei gimdymo ir vaiko žindymo metu“. Pozityvioji diskriminacija remiantis moters kaip motinos statusu yra nepriimtina ir pažeidžia minėtąjį Moterų ir vyrų lygių galimybių įstatymą, nes motinystė yra platesnė sąvoka nei vaiko žindymas. Pagal BK 54² straipsnio 3 dalies 1 punktą, moterims suteikiama privilegijų remiantis jų kaip motinų statusu, o tai prieštarauja minėtiems teisės aktams. 1959 m. Jungtinių Tautų Organizacijos vaiko teisių deklaracija ir 1989 m. JTO vaiko teisių konvencija įtvirtina vaiko teisę sveikai augti ir bręsti, o tam reikalinga motinos ir tėvo priežiūra. Gyvenimas šeimoje, rūpinimasis vaikais gali būti svarbus resocializacijos faktorius. Galimybė lygtinai paleisti vyrus iš laisvės atėmimo vietos šiuo pagrindu taip pat būtų vienas iš būdų, leidžiantis spręsti šiuo metu aktualią laisvės atėmimo vietų perpildymo problemą. Dėl šių priežasčių pritarina projekto nuostatoms, kuriomis siūloma ne panaikinti 54² straipsnio 3 dalies 1 punkte numatytą lygtinio paleidimo pagrindą, o tiesiog įtvirtinti lygias moterų ir vyrų teises.

mečių vaikų, jei tėvų valdžia vaikams nebuvo apribota teismo). Vėliau ši formalioji lygtinio paleidimo sąlyga sulaukė kritikos ir buvo panaikinta. Visuomenei kilo abejonių, ar šia nuostata nėra piktnaudžiaujama³. Taip pat buvo teigiama, kad vaikų amžius yra laikinas dalykas, taigi paleidimas galėjo priklausyti tik nuo įkalinimo įstaigos darbuotojų operatyvumo ir geranoriškumo. Be to, būta ir nuteistųjų piktnaudžiavimo atvejų, – tėvystė buvo pripažįstama tik po nuosprendžio priėmimo ar išlaikymas vaikams pervedamas tik artėjant lygtinio paleidimo terminui (Teisingumo ministerijos pažyma, 2014). Tais pačiais metais, 2001 m. spalio 9 d. Baudžiamojo kodekso pakeitimo įstatymu Nr. IX-540, padaryti 54² straipsnio pakeitimai – vėl išplėstas lygtinai paleidžiamųjų sąrašas ir į jį įtraukti asmenys, nuteisti už tyčinį nužudymą sunkinančiomis aplinkybėmis (105 straipsnis), išžaginiamą (118 straipsnis) arba kėsiniamąsi į policininko ar policijos rėmėjo gyvybę (203¹ straipsnis), kurie galėjo būti lygtinai paleisti atlikę ne mažiau kaip 3/4 baumės.

Vertinant šio laikotarpio įstatymų, reglamentuojančių lygtinį paleidimą, kaitą matyti, kad BK 54² straipsnio nuostatos, susijusios su lygtiniu paleidimu, kito nuolat, bet ne visada nuosekliai: įstatymų leidėjas tai griežtindavo, tai švelnindavo lygtinio paleidimo taikymo sąlygas. Teigiamai vertintini įstatymų leidėjo priimti įstatymo pakeitimai, susiję su lygtinio paleidimo sąlygų plėtimu, aiškesnių lygtinio paleidimo kriterijų nustatymu. Vis dėlto pritariama mokslininkų (Mesonienė, 2010, p. 295–316) nuomonei, kad nuo Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo iki 2003 m. lygtinio paleidimo skyrimo ir vykdymo procesas deramai nebuvo tobulinamas. Lygtinis paleidimas nebuvo siejamas su progresyvaus bausmių atlikimo principu, nes buvo taikomas atsižvelgiant į padaryto nusikaltimo pobūdį, o ne į teigiamus nuteistojo elgesio jam atliekant laisvės atėmimo bausmę pokyčius. Be to, didelis asmenų, laikomų laisvės atėmimo vietose, skaičius, perpildytos įkalinimo įstaigos, pernelyg retai taikomos laisvės atėmimo alternatyvos skatino ieškoti būdų toliau tobulinti lygtinio paleidimo institutą.

2. ĮSTATYMŲ DĖL LYGTINIO PALEIDIMO TAIKYMO POKYČIAI 2003–2013 M.

2002 m. birželio 27 d. įstatymu Nr. IX-994 buvo priimtas naujas BVK, kuris įsigaliojo 2003 m. gegužės 1 d. (kartu su naujaisiais BK ir BPK pakeitimais⁴). Vienas iš svarbiausių

3 2005 m. spaudoje paskelbus apie neva egzistuojančias BVK spragas, leidžiančias nusikaltusiems asmenims, turintiems vaikų arba įšivaikinsiusiems, anksčiau grįžti į laisvę, Teisingumo ministerija atliko tyrimą. Žr. straipsnį „Nuteistųjų lygtinis paleidimas neturėtų tapti vien formalumu“ <http://www.tm.lt/naujienos/pranesimas/spaudai/1085>.

4 Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas. *Valstybės žinios*, 2000-10-25, Nr. 89-2741; Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas. *Valstybės žinios*, 2002-04-09, Nr. 37-1341.

pokyčių, susijusių su lygtiniu paleidimu, buvo lygtinio paleidimo instituto perkėlimas iš BK į BVK. Nuo šiol lygtinio paleidimo taikymą ir vykdymą reglamentavo BVK, o įstatymas, reguliuojantis jo įgyvendinimo tvarką, – senojo BK 54² ir 54³ straipsnių taikymo taisyklės, įsigaliojus 2002 m. BVK. Taigi lygtinio paleidimo instituto perkėlimas iš BK į BVK turėjo pakeisti ir šio instituto taikymą. Atkreiptinas dėmesys, kad bausmių skyrimo ir vykdymo tikslai yra skirtingi – nuo šiol jie buvo nustatyti skirtinguose įstatymuose. Bausmės paskirtį reguliavo BK 41 straipsnis, kuris įtvirtino 5 skirtingus bausmės tikslus: 1) sulaukyti asmenis nuo nusikalstamų veikų darymo; 2) nubausti nusikalstamą veiką padariusį asmenį; 3) atimti ar apriboti nuteistam asmeniui galimybę daryti naujas nusikalstamas veikas; 4) paveikti bausmę atlikusius asmenis, kad jie laikytųsi įstatymų ir vėl nenusikalstų; 5) užtikrinti teisingumo principo įgyvendinimą. Tuo tarpu bausmės vykdymą reglamentuojantis įstatymas kėlė vienintelį bausmės vykdymo tikslą – kad atlikęs bausmę nuteistasis savo gyvenimo tikslų siektų teisėtais būdais ir priemonėmis (BVK 1 straipsnio 2 dalis). Mokslinėse publikacijose dėl lygtinio paleidimo taip pat buvo akcentuojamas vienintelis bausmės vykdymo tikslas – kad atlikęs bausmę nuteistasis savo gyvenimo tikslų siektų teisėtais būdais ir priemonėmis (Sakalauskas, Kalpokas, 2012, p. 18). Kita vertus, teismų praktikoje sprendžiant dėl lygtinio paleidimo taikymo buvo vadovaujama ne BVK įtvirtinta bausmių vykdymo paskirtimi, o BK numatyta bausmės paskirtimi (tikslais). Kai kurie bausmės tikslai buvo priešaringi, todėl priimdami sprendimą dėl lygtinio paleidimo teismai pabrėžė bausmės tikslą pataisyti, o atsisakydami lygtinai paleisti nuteistąjį prioritiniu bausmės tikslu laikė nubaudimą. Taigi buvo formuojama nevienoda teismų praktika lygtinio paleidimo bylose (Vosyliūtė, 2010, p. 95–115).

Įsigaliojus naujam BVK, 157 straipsnio nuostatos, susijusios su lygtinio paleidimo materialiosiomis sąlygomis, beveik nepasikeitė, išskyrus tai, kad vietoj sąlygos „nuteistasis yra įsipareigojęs pavyzdingu elgesiu ir sąžiningu darbu įrodyti, kad jis pasitaisys“ atsirado sąlyga „nuteistasis yra įsipareigojęs doru elgesiu ir stropiu darbu įrodyti, kad pasitaisys“. Teismas, kaip ir anksčiau, galėjo lygtinai paleisti nuteistąjį, jei jį buvo įmanoma toliau taisyti neizoliavus nuo visuomenės, bet prižiūrimą. Nuo šiol formaliosios lygtinio paleidimo sąlygos buvo siejamos su padaryto nusikaltimo rūšimi (tyčinis ar dėl neatsargumo), paskirtosios bausmės trukme, nuteistojo amžiumi (pilnametis ar nepilnametis), specifine nuteistojo padėtimi (pavojingas recidyvistas, nėsčioji, nuteistasis, turintis vaikų iki 7 metų arba du ir daugiau nepilnamečių, jei tėvų valdžia neapribota), grupe, kurios sąlygomis laikomas nuteistasis (lengvoji, paprastoji) bei įkalinimo įstaigos rūšimi (kalėjimas ar pataisos namai). Nuo šių sąlygų priklausė, kokią bausmės dalį (1/3, 1/2, 2/3, 3/4) nuteistasis privalės atlikti tam, kad būtų taikomas lygtinis paleidimas. BVK įtvirtintos naujos lygtinio paleidimo sąlygos buvo grindžiamos progresyvaus bausmių atlikimo principu, o minimali atliktina laisvės atėmimo bausmės dalis, be kita ko, priklausė nuo grupės, kurioje laikomas nuteistasis, vadinasi, ir nuo jo elgesio.

Naujojo BVK nuostatų, susijusių su lygtiniu paleidimu, įgyvendinimas nebuvo sklandus. Dėl šalies kriminogeninės padėties tuo metu buvę dideli teismų darbo krūviai komplikavo lygtinio paleidimo iš laisvės atėmimo vietų instituto įgyvendinimą. Teismai vėlavo svarstyti teikimus dėl lygtinio paleidimo taikymo, o laisvės atėmimo vietose lygtinio paleidimo teko laukti ne vienam nuteistajam, kuriam pagal BVK 157 straipsnį lygtinis paleidimas jau galėjo būti taikomas (padėtis ypač pablogėjo pradėjus taikyti naujuosius kodeksus). Kita problema buvo nepakankamas lygtinai paleistų nuteistųjų pasirengimas gyventi visuomenėje dėl įkalinimo metu prarastų socialinių įgūdžių. Be to, pataisos inspekcijų darbas nebuvo efektyvus dėl materialinių ar organizacinių kliūčių, pavyzdžiui, vienam pareigūnui tekdavo prižiūrėti apie 170 lygtinai paleistųjų. Pradėjus reformuoti teisinę sistemą, vienas iš prioritetų buvo probacijos ir parolio tarnybos kūrimas. Tokią būtinybę lėmė poreikis humanizuoti baudžiamąją ir bausmių vykdymo sistemas, užtikrinti ilgalaikį visuomenės saugumą, sudaryti nusikaltusiems ir nuteistiems asmenims kuo palankesnes sąlygas pasikeisti ir pritapti visuomenėje. Žinoma, įkalinimas ekonomiškai nenaudingas ir valstybei. Siūlyta daugiau dėmesio ir pastangų skirti visuomenės švietimui, nes reformos sėkmė labai priklausė nuo to, kaip ją priims visuomenė. Susirūpinta ir pareigūnų, dirbančių su nuteistaisiais, kvalifikacija, kuri tuo metu nebuvo patenkinama. Kadangi lygtinio paleidimo instituto įgyvendinimo procese dalyvavo tarpininkai, t. y. teismai, lygtinio paleidimo taikymo procesas buvo per daug lėtas, be to, buvo akivaizdus atotrūkis tarp bausmę vykdančių institucijų – pataisos įstaigos ir pataisos inspekcijos. Atsižvelgus į kitų šalių (Švedijos) patirtį, buvo siūloma atsiskirti tarpinės grandies – teismų ir paskirstyti kompetenciją kitoms grandims arba sukurti naują instituciją, kurią sudarytų visuomenės, pataisos inspekcijų ir įkalinimo įstaigų atstovai ir kurios uždavinys būtų vien lygtinio paleidimo taikymas ir priežiūra (Liutikas, 2003, p. 94–95). Probacijos modelio, atitinkančio tarptautinių teisės aktų reikalavimus, sukūrimas Lietuvos Respublikos Seimo 2002 m. lapkričio 12 d. nutarimu Nr. IX-1187 patvirtintoje Valstybės ilgalaikės raidos strategijoje (2002) įvardytas kaip viena iš svarbiausių teisėkūros priemonių. Probacijos sistemos sukūrimas buvo numatytas Nacionalinėje nusikaltimų prevencijos ir kontrolės programoje: pripažįstama būtinybė sukurti organizacine prasme veiksmingą probacijos tarnybų tinklą, diegti atkuriamojo teisingumo sistemą, užtikrinti nusikaltusių asmenų pataisymo ir resocializacijos prioritetą (Seimo 2003 m. kovo 20 d. nutarimas Nr. IX-1383). Vykdamas Vyriausybės 2006–2008 m. programą buvo parengta ir priimta Probacijos sistemos Lietuvoje koncepcija (Nutarimas Nr. 220 dėl Probacijos sistemos, 2007), kurioje probacija buvo suprantama kaip sąlyginės laisvės atėmimo bausmės alternatyva. Buvo tikimasi, kad ši sistema kartu su BVK pakeitimais, be kita ko, leis sumažinti įkalinimų asmenų skaičių.

Taigi įsigaliojus naujam BVK lygtinio paleidimo institutas toliau buvo tobulinamas. Jau po metų, 2004 m. liepos 8 d., BVK pakeitimų įstatymu Nr. IX-2338 buvo išplėstas

sąrašas – lygtinis paleidimas galėjo būti taikomas atlikusiems 1/3 laisvės atėmimo bausmės (asmenims, nuteistiems už nesunkius nusikaltimus, kuriems teismas bausmę nustatė atlikti atvirose kolonijose) ir pusę laisvės atėmimo bausmės (asmenims, nuteistiems laisvės atėmimu daugiau kaip 6 metams už dėl neatsargumo padarytus nusikaltimus, jei teismas nustatė atlikti bausmę atviroiose kolonijose).

Mokslinėse publikacijose vertinant lygtinio paleidimo reglamentavimą naujajame BVK buvo teigiama, kad pagrindiniai lygtinio paleidimo iš pataisos įstaigų pakitimai siejami su lygtinio paleidimo vieta teisės sistemoje (tapo bausmių vykdymo, o ne baudžiamosios teisės institutu), taip pat su nauja lygtinio paleidimo taikymo koncepcija (lygtinio paleidimo sąlygos siejamos su nuteistojo elgesiu bausmės atlikimo metu, o ne su paskirtos bausmės trukme). Kitų esminių lygtinio paleidimo turinio pokyčių BVK nenustatyta. Išliko identišku įpareigojimų lygtinai paleistiesiems sąrašas ir elgesio kontrolės mechanizmas, tas pats nuobaudų ir paskatinimų sąrašas, nepakito lygtinio paleidimo panaikinimo sąlygos ir tvarka. Teisėkūra lygtinio paleidimo srityje iki 2010 m. nebuvo pakankamai kaiti, nuosekli ir pažangi. Kaip to meto lygtinio paleidimo trūkumas įvardinta ir tai, kad visuomenė nėra pakankamai įsitraukusi į probuojamųjų resocializacijos procesą (Mesonienė, 2010, p. 312–313). Bene daugiausia kritikos sulaukė tuo metu galiojusi lygtinio paleidimo sąlyga „asmenį imanoma toliau taisyti neizoliuotą nuo visuomenės, bet prižiūrimą“. Anot G. Sakalausko, ši bendroji lygtinio paleidimo sąlyga yra labai abstrakti, nekorektiška, sunkiai patikrinama ir nustatoma, be to, į naują BVK ji perkelta iš 1961 m. BK 54² straipsnio, išbraukus tik žodį „perauklėti“. Kaip sovietinis reliktas buvo kritikuojama ir nuteistojo „pataisymo“ sąvoka, nes iš esmės neįmanoma nustatyti, ar nuteistasis „pasitaisė“, ar ne, ši sąlyga gali būti nustatoma (arba ne) remiantis tik subjektyviais kriterijais, o tai sukuria erdvę piktnaudžiavimui ir korupcijai. Kritikuojama buvo ir iš 1961 m. BK 54² straipsnio perimta lygtinio paleidimo sąlyga „nuteistojo įsipareigojimas doru elgesiu ir stropiu darbu įrodyti, kad pasitaisys“ dėl abejotinos tokio įsipareigojimo prasmės ir efektyvumo, nes nuteistasis galėjo įsipareigoti ir pažadėti bet ką, kad tik išeitų į laisvę, todėl nebuvo skatinama nuteistojo atsakomybė (Sakalauskas, 2010, p. 23–24). Mokslininkai teigė, kad nuo Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo praėjus beveik dvidešimtmečiui, net ir 2002 m. priėmus naują BVK, 2010 m. Lietuvoje nebuvo aiškios lygtinio paleidimo strategijos ir aiškių kriterijų, pagal kuriuos asmuo galėtų ar turėtų būti lygtinai paleidžiamas iš įkalinimo įstaigų, dėl to susidarė palankios prielaidos korupcijai ir piktnaudžiavimui. Buvo pabrėžiamas BVK 1 straipsnio 2 dalyje nustatytas bausmių vykdymo tikslas, į kurį turėjo būti orientuota visa bausmių vykdymo sistema, taip pat ir lygtinis paleidimas, bei būtinybė įtvirtinti pačiam nuteistajam, įkalinimo įstaigos administracijai, prokurorui ir teismui aiškius lygtinio paleidimo kriterijus. Nuo 2002 m. daugėjo nuteistųjų, turėjusių atlikti visą laisvės atėmimo bausmę, – nuo 30 proc. iki 50 proc., pusė nuteistųjų iš laisvės atėmimo vietų buvo paleidžiami be lyg-

tinės priežiūros, o tai vargu ar didino visuomenės saugumą. Todėl buvo siūloma ne tik nustatyti aiškias ir konkrečias lygtinio paleidimo sąlygas, bet ir plėsti lygtinio paleidimo galimybes (Mesonienė, 2010, p. 312–313; Sakalauskas, 2010, p. 23–24; Vosyliūtė, 2010, p. 95–115). Abejonių kėlė ir lygtinio paleidimo susiejimas su asmens baudmės atlikimu lengvojoje, paprastojoje grupėje ir kalėjime (BVK 157 straipsnio 3 dalies 2 ir 3 punktai), nes nuteistųjų buvimas tam tikroje grupėje dažnai priklausė nuo to, kokios skatinimo priemonės ar nuobaudos jiems buvo taikomos. Pataisos įstaigos administracija turėjo neribotų galimybių spręsti, kuriuos nuteistuosius galima perkelti į lengvąją ar drausminę grupę, o kurių ne, taip pat kuriuos nuteistuosius būtų galima paleisti anksčiau, o kuriuos – vėliau (Teisingumo ministerijos pažyma, 2014).

2011 m. gruodžio 22 d. BVK pakeitimo ir pripažinimo netekusiais galios įstatymu Nr. XI-1863 lygtinio paleidimo institutas buvo iš esmės pertvarkytas. BVK 157 straipsnyje pakeista lygtinio paleidimo materialioji sąlyga. Vietoj sąlygos „lygtinai gali būti paleisti asmenys, kuriuos įmanoma toliau taisyti neizoliuotus nuo visuomenės, bet prižiūrimus“ nustatyta, kad „lygtinai gali būti paleisti asmenys, kurių nusikalstamo elgesio rizika, elgesys baudmės atlikimo metu ir kitos reikšmingos aplinkybės sudaro pagrindą manyti, kad jie laikysis įstatymų ir nenusikals“. Panaikinta sąlyga, susijusi su nuteistojo įsipareigojimu doru elgesiu ir stropiu darbu įrodyti, kad pasitaisys, bet nustatytos papildomos sąlygos – nuteistasis turėjo būti įvykdęs socialinės reabilitacijos plane numatytas priemones ir pateikęs lygtinio paleidimo komisijai prašymą jį lygtinai paleisti. Formalus lygtinio paleidimo iš pataisos įstaigos pagrindas – privalomos atliktinos baudmės dalis (1/3, 1/2, 2/3, 3/4), susietas su paskirtos laisvės atėmimo baudmės dydžiu, o ne su nuteistojo baudmės atlikimo vieta (kalėjimu ar pataisos namais) ir sąlygomis (lengvosios ar paprastosios grupės). Papildomai numatyta galimybė nuteistajam 6 mėnesius paankstinti lygtinio paleidimo iš pataisos įstaigų datą, jei jis sutinka, kad jam būtų taikoma intensyvi priežiūra (BVK 157 straipsnio 3 dalis).

Viena iš svarbiausių šio įstatymo naujovių buvo BVK 164 straipsnio pakeitimai, pagal kuriuos į lygtinio paleidimo procesą buvo įtraukiamos lygtinio paleidimo iš pataisos įstaigos komisijos, kurios nagrinėjo nuteistųjų prašymus lygtinai paleisti iš pataisos įstaigos ir priimdavo sprendimus (motyvuotą nutarimą) taikyti arba netaikyti nuteistajam lygtinį paleidimą iš pataisos įstaigos. Teigiami komisijų sprendimai buvo pateikiami tvirtinti vietovės, kurioje yra nuteistojo pataisos įstaiga, apylinkės teismui. Neigiamas komisijos sprendimas per vieną mėnesį nuo jo priėmimo dienos galėjo būti skundžiamas teismui.

Vertindami šiuos lygtinio paleidimo pakeitimus mokslininkai akcentavo, kad 2012 m. liepos 1 d. įsigaliojusi nauja lygtinio paleidimo iš įkalinimo įstaigų tvarka, palyginti su buvusiąja, yra tikslesnė ir sudaro kokybiškai naujos lygtinio paleidimo sistemos Lietuvoje prielaidas. Visgi pirmaisiais besiformuojančios praktikos metais kilo daug klausimų. Antai priimant įstatymo pakeitimus buvo siekta didinti lygtinai paleidžiamų asmenų skaičių,

bet 2011 m. lygtinai paleidžiamų asmenų absoliutūs ir santykiniai skaičiai žymiai sumažėjo, jie mažėjo ir vėlesniais metais, tai iš dalies lėmė dar didesnę santykinę kalinių skaičių Lietuvoje ir didžiausią Europos Sąjungoje. Buvo manoma, kad teismai buvo itin atsargūs neatsižvelgdami net į lygtinio paleidimo komisijų argumentus, pervertindami nuteistojo nusikalstamo elgesio riziką, nepagrįstai atsisakydavo taikyti lygtinį paleidimą. Mokslininkai nuogaštavo, kad tokiai praktikai nesikeičiant ir nepradėjus dažniau taikyti lygtinio paleidimo kalinių skaičius Lietuvoje toliau didės, dalies kalinių perspektyvos integruotis visuomenėje bus dar nepalankesnės. Buvo raginama siekiant sukurti kokybiškesnę ir efektyvesnę lygtinio paleidimo sistemą, labiau įvertinti teigiamus lygtinio paleidimo aspektus, aiškintis moksliniais tyrimais ir faktais pagrįstus dėsningumus, formuoti ir taikyti gerosios praktikos pavyzdžius (Sakalauskas, 2013, p. 31–32).

Kritikos sulaukė ir BVK 157 straipsnyje nustatyta lygtinio paleidimo iš pataisos įstaigų taikymo sąlyga „kitos reikšmingos aplinkybės sudaro pagrindą manyti, kad nuteistieji laikysis įstatymų ir nenusikals“. Atkreipiamas dėmesys, kad ši sąlyga per daug abstrakti, jos buvimas (ar nebuvimas) sukūrė prielaidas lygtinio paleidimo iš pataisos įstaigų klausimą sprendžiantiems subjektams rinktis įvairius argumentus, – pavyzdžiui, didelė neatliktos bausmės dalis, visuomenės interesas, visuomenės saugumo pusiausvyra, nusikaltimo padarymo aplinkybės ir pobūdis, ankstesni teistumai, teisingumo principo įgyvendinimas, kaltės pripažinimas ir kt. Tokia įvairovė lėmė skirtingos lygtinio paleidimo iš pataisos įstaigų praktikos formavimąsi. Buvo pabrėžiama, kad nuteistojo elgesį bausmės atlikimo metu ir jo individualiame socialinės reabilitacijos plane numatytų priemonių vykdymą galima vertinti pagal nuteistojo asmens byloje esančią informaciją, kuri buvo pateikiama socialinio tyrimo išvadoje (Vosyliūtė, pranešimas konferencijoje, 2014). Be to, buvo kritikuojamas lygtinio paleidimo komisijų ir teismų veiklos dubliavimas, – teismas, priimdamas sprendimą patvirtinti arba nepatvirtinti lygtinio paleidimo iš pataisos įstaigų komisijos nutarimą taikyti nuteistajam lygtinį paleidimą, vertindavo tas pačias aplinkybes, kurias jau buvo įvertinusi lygtinio paleidimo iš pataisos įstaigos komisija, taigi teismas iš esmės kartojo komisijos veiklą. Dažnai komisija ir teismas tas pačias aplinkybes vertindavo skirtingai, dėl to teismai patvirtindavo tik 59–60 proc. komisijų nutarimų taikyti lygtinį paleidimą. Atitinkamai mažėjo lygtinai iš pataisos įstaigos paleidžiamų asmenų skaičius (Vyriausybės kanceliarijos Teisės departamento pažyma, 2015). Atsižvelgiant į tai, buvo siūloma, kad lygtinį paleidimą asmenims, nuteistiems už mažesnio pavojingumo nusikaltimus (pavyzdžiui, už neatsargius nusikaltimus, arba nuteistiems laisvės atėmimo bausme ne daugiau kaip iki 6 metų) taikytų komisijos, o asmenims, nuteistiems griežčiausiomis bausmėmis, – teismas, patvirtindamas komisijos nutarimą. Šis siūlymas tuo metu pritarimo nesulaukė ir iš dalies buvo įgyvendintas daug vėliau.

Apibendrinant pasakytina, kad 2011 m. esmingai pakeitus lygtinio paleidimo institutą BVK nebuvo nustatyta aiškių ir konkrečių lygtinio paleidimo iš pataisos įstaigų

taikymo kriterijų, lygtinį paleidimą taikantys subjektai dubliavo vienas kito veiklą. Šios priežastys lėmė iš esmės mažą lygtinai iš pataisos įstaigų paleidžiamų asmenų skaičių (per 2013 m. lygtinai paleista apie 34,4 proc., per 2014 m. – apie 31 proc. visų iš pataisos įstaigų paleidžiamų asmenų), o 2007–2010 m. lygtinai paleidžiamų buvo apie 50 proc. nuteistųjų.

3. LYGTINIO PALEIDIMO INSTITUTO KAITA 2013–2023 M.

Nuo 2011 m. beveik ketverius metus nuostatos, susijusios su lygtinio paleidimo taikymu, nebuvo koreguojamos. 2015 m. birželio 23 d. Bausmių vykdymo kodekso pakeitimo įstatymu Nr. XII-1818 padaryti BVK 157 straipsnio pakeitimai buvo daugiausia susiję su materialiosiomis lygtinio paleidimo sąlygomis: nustatytas konkretesnis nusikalstamo elgesio rizikos vertinimas sprendžiant lygtinio paleidimo taikymo klausimą; nustatyta, kad tokia rizika turi būti žema ir (ar) turi būti pažanga mažinant nusikalstamo elgesio riziką (kai nustatoma žema, vidutinė ar aukšta nusikalstamo elgesio rizika). Taip pat buvo atsisakyta sąlygų dėl nuteistojo elgesio bausmės atlikimo metu ir kitų reikšmingų aplinkybių (nebaigtinio aplinkybių sąrašo) vertinimo. Šie pakeitimai laikytini teigiamais, nes nuteistojo elgesys bausmės atlikimo metu buvo vertinamas nustatant nusikalstamo jo elgesio riziką (žemą, vidutinę ar aukštą) bei jos mažinimo pažangą ir atsispindėjo socialinio tyrimo išvadoje, todėl papildomas šio elgesio vertinimas buvo perteklinis. Kitų reikšmingų aplinkybių vertinimas buvo panaikintas, nes lygtinio paleidimo taikymo praktikoje nepagrįstai buvo vertinamos aplinkybės, kurios jau buvo įvertintos skiriant bausmę ir pagal įstatymą nustatant atliktinos bausmės dalį, todėl pakartotinis jų vertinimas prieštaravo lygtinio paleidimo tikslams ir esmei. Antai Teisingumo ministerija, dar prieš priimant šiuos pakeitimus atlikusi įstatymų, susijusių su lygtinio paleidimo taikymu, stebėseną, pažymėjo, kad komisijos ir teismai dažnai sprendimus dėl lygtinio paleidimo priima atsižvelgę į nuteistojo ankstesnius teistumus, nusikaltimo padarymo aplinkybes, padaryto nusikaltimo pobūdį, likusią didelę neatliktos bausmės dalį ir kt., o nusikalstamo elgesio rizika, kuri turėtų būti viena iš svarbiausių aplinkybių taikant lygtinį paleidimą, minima tik apie 41,4 proc. komisijų sprendimų ir apie 23,6 proc. teismų sprendimų. Atkreipiamas dėmesys į tai, kad tokios aplinkybės kaip ankstesni nuteistojo teistumai, nusikaltimo padarymo aplinkybės ir pobūdis, prisipažinimas dėl padaryto nusikaltimo jau buvo įvertinti asmeniui skiriant bausmę, pagal juos buvo nustatyta bausmės rūšis ir trukmė. Be to, šios aplinkybės yra nekintamos ir jų bausmės vykdymo metu nepakeisi, todėl priimant sprendimą netaikyti lygtinio paleidimo iš pataisos įstaigos ir jį motyvuojant vien tik šiais veiksniais iš esmės kvestionuojama lygtinio paleidimo iš pataisos įstaigos instituto esmė, o aplinkybė, kad liko neatlikta didelė bausmės dalis, iš esmės prieštarauja BVK 157 straipsnio 3 dalies nuostatai, pagal kurią

nustatyta, kokią teismo paskirtos laisvės atėmimo bausmės dalį privalo atlikti nuteistasis, kad jam galėtų būti taikomas lygtinis paleidimas iš pataisos įstaigos (Teisingumo ministerijos pažyma Nr. 5R-23, 2014, p. 14–15). Kita vertus, įstatyme nustatyta galimybė, bet ne pareiga, esant žemai nusikalstamo elgesio rizikai ir (ar) pažangai mažinant nusikalstamo elgesio riziką taikyti lygtinį paleidimą, minėtosios problemos neišsprendė, nes komisijos ir teismai priimdami galutinį sprendimą dėl lygtinio paleidimo taikymo ar netaikymo ir toliau rėmėsi kitomis reikšmingomis aplinkybėmis. Taigi, nors įstatymas panaikino kitų reikšmingų aplinkybių vertinimą sprendžiant lygtinio paleidimo klausimą kaip perteklinį, teismų praktikoje kitų reikšmingų aplinkybių vertinimas išliko.

Šiuo įstatymu materialioji lygtinio paleidimo sąlyga, kad nuteistasis laisvės atėmimo bausmės atlikimo metu turi būti įvykdęs visas savo individualiame socialinės reabilitacijos plane numatytas priemones, buvo pakeista į reikalavimą nuteistajam šias priemones vykdyti. Šis pakeitimas vertintinas teigiamai, nes kai kurių priemonių (pavyzdžiui, mokymosi ir pan.) vykdymas gali būti tęsiamas ir nuteistąjį lygtinai paleidus iš pataisos įstaigos. Taip pat, siekiant išplėsti BVK 157 straipsnio 3 dalies nuostatos taikymą⁵, nuteistiesiems, sutinkantiems su intensyvia jų priežiūra, buvo suteikta galimybė būti lygtinai paleistiems ne 6, o 9 mėnesius anksčiau iki galimo jų lygtinio paleidimo. Šių pakeitimų tikslas buvo optimizuoti lygtinio paleidimo iš pataisos įstaigų taikymą ir probacijos vykdymą; sudaryti sąlygas nusikaltusių ir paskirtą bausmę atlikusių asmenų resocializacijai ir visaverčiam įsiliejimui į visuomenės gyvenimą. Pakeitimais buvo siekiama nustatyti materialiuosius lygtinio paleidimo iš pataisos įstaigų taikymo pagrindus, kurie leistų objektyviai įvertinti šio instituto taikymo nuteistajam tikslumą. Buvo tikimasi, kad pakeitimai leis efektyviau taikyti lygtinio paleidimo institutą, didės lygtinai iš pataisos įstaigos paleidžiamų asmenų skaičius (maždaug 500–600 asmenų per artimiausius metus). Deja, Kalėjimų departamento statistikos dėl lygtinio paleidimo taikymo duomenimis, šio instituto taikymas davė priešingų rezultatų, t. y. lygtinai paleidžiamų asmenų skaičius gerokai sumažėjo (2015 m. lygtinai paleidžiama buvo 32 proc., o 2019 m. – tik 21 proc.). Manytina, kad tokį rezultatą lėmė nepakankama įstatymo dėl lygtinio paleidimo kokybė, nes įstatymų leidėjui nepavyko nustatyti aiškių lygtinio paleidimo taikymo kriterijų. Be to, priimant šiuos pakeitimus buvo siūloma iš naujo paskirstyti lygtinio paleidimo iš pataisos įstaigų komisijų ir teismų kompetenciją ir sumažinti šių subjektų veiklos dubliavimą. Šie siūlymai pritarimo nesulaukė ir buvo iš dalies įgyvendinti tik 2019 m.

Vieni iš reikšmingesnių šio laikotarpio įstatymų pakeitimų buvo priimti 2019 m. kovo 21 d. BVK pakeitimo ir papildymo įstatymu Nr. XIII-2007. Pakeistas BVK

5 Nuo 2012 m. iki 2015 m. tik apie 12 proc. nuteistųjų prašė būti paleisti 6 mėn. anksčiau pagal BVK 157 straipsnio 3 dalį. Mažą skaičių nulėmė nustatytas palyginti nedidelis terminas (6 mėn.), kiek nuteistasis gali būti lygtinai paleistas anksčiau.

157 straipsnio 2 dalies 2 punktas, pagal kurį lygtinis paleidimas galėjo būti taikomas ir nuteistiesiems laisvės atėmimu iki gyvos galvos, jeigu teismas pakeitė šią bausmę į terminuotą laisvės atėmimą ir nuteistasis yra atlikęs pusę bausmės. Šį pakeitimą (kartu su BK ir BPK pakeitimais⁶) lėmė siekis tinkamai įgyvendinti Europos Žmogaus Teisių Teismo (toliau – EŽTT) 2017 m. gegužės 23 d. sprendimą byloje *Matiošaitis ir kiti prieš Lietuvą* ir kartu užtikrinti, kad laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmės reglamentavimas Lietuvos baudžiamuosiuose įstatymuose nepažeistų Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos (toliau – EŽTK) nuostatų, būtų suderintas su EŽTT jurisprudencija, atitiktų tarptautinės ir Europos Sąjungos teisės aktų reikalavimus⁷. Pabrėžtina, kad mokslinėse publikacijose jau prieš gerą dešimtmetį buvo keliami laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmės teisinio reglamentavimo problematika, išsakoma kritika dėl kategoriško ribojimo nuteistiesiems laisvės atėmimu iki gyvos galvos taikyti lygtinį paleidimą iš laisvės atėmimo įstaigos bei galimų prieštaravimų EŽTK ir konstitucinėms nuostatomis. Kai kurie mokslininkai siūlė įgyvendinti pagal bendrąsias BVK numatytas taisykles taikant nuteistiesiems laisvės atėmimu iki gyvos galvos lygtinio paleidimo iš pataisos įstaigos institutą (Bikelis, Sakalauskas, 2008, p. 23–66; Nikartas,

6 Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 51 ir 97 straipsnių pakeitimo įstatymas. TAR, 2019-04-02, Nr. 5331; Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso papildymo 360¹ straipsniu įstatymas. TAR, 2019-04-02, Nr. 5332.

7 EŽTT 2017 m. gegužės 23 d. byloje *Matiošaitis ir kiti prieš Lietuvą* paskelbė Lietuvos Respublikai nepalankų sprendimą – nustatė, kad laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmės reglamentavimas Lietuvoje, nenumatant nuteistiesiems realios ir veiksmingai praktikoje taikomos laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmės švelninimo galimybės, pažeidžia nuteistųjų teises, įtvirtintas EŽTK 3 straipsnyje. Pabrėžtina, kad EŽTT, konstatuodamas kankinimą uždraudžiančio Konvencijos 3 straipsnio pažeidimą Lietuvoje, pripažino, kad šį pažeidimą lemia galiojantis laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmės reglamentavimas Lietuvoje, o ne atskiri dėl nuteistųjų priimti valstybės institucijų sprendimai, todėl, EŽTT vertinimu, siekiant nutraukti nuteistųjų pagrindinių teisių pažeidimus ir užkirsti kelią kitiems galimiems EŽTK 3 straipsnio pažeidimams, būtini laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmės reglamentavimo pakeitimai. Kartu EŽTT konstatavo, kad Lietuvos nacionalinės teisės aktuose įtvirtinti instrumentai, įskaitant amnestiją ir Prezidento malonę, nėra pakankami siekiant užkirsti kelią EŽTK 3 straipsnio pažeidimams. EŽTT pažymėjo, kad nuteistasis, siekdamas laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmės sutrumpinimo, privalo pademonstruoti pakankamą pažangą siekdamas reabilitacijos, mažinti savo nusikalstamo elgesio riziką bei atitikti kitas su individualia nuteistojo socialine reabilitacija susijusias sąlygas. Siekiant užtikrinti tinkamą nuteistojo iki gyvos galvos elgesio pokyčių ir pažangos įvertinimą dėl jo reabilitacijos, EŽTT nuomone, laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmės peržiūrą turėtų atlikti arba vykdomosios valdžios institucija (pateikdama motyvus), arba teismas, kad būtų išvengta bet kokių savivalės požymių. EŽTT papildomai nurodė, kad nuteistasis jau nuo laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmės paskyrimo momento privalo turėti galimybę iš anksto žinoti, kokias sąlygas ir kokius kriterijus jis privalo atitikti, kad būtų svarstoma galimybė sutrumpinti jo atliekamą laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmę, įskaitant galimybę reikalauti, kad atitinkamo priimto sprendimo (kurie turi būti priimami nuteistojo reabilitacijos proceso pagrindu) teisėtumą ir pagrįstumą peržiūrėtų teismas. Žr. Aiškinamasis raštas „Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 51, 66 ir 97 straipsnių pakeitimo įstatymo, Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso papildymo 360¹ straipsniu įstatymo, Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo kodekso 69, 137, 140 ir 157 straipsnių pakeitimo ir kodekso papildymo 167¹ straipsniu įstatymo projektu“.

Čepas, 2014, p. 5–25), kiti – įgyvendinti dviejų pakopų (mišrųjų) modelį, pagal kurį laisvės atėmimo bausmė iki gyvos galvos būtų pakeista į terminuotą laisvės atėmimą, o vėliau būtų sudaromos teisinės prielaidos pakeitus bausmę taikyti lygtinį paleidimą pagal bendrąsias BVK nustatytas sąlygas (Švedas ir kt., 2017, p. 170)⁸. Pastarasis modelis buvo priimtinesnis, todėl minėtais pakeitimais buvo įtvirtintas dviejų pakopų (mišrusis) progresyvaus bausmių atlikimo principu pagrįstas laisvės atėmimo iki gyvos galvos švelninimo modelis. Pagal šį modelį, nuteistasis, atlikęs 20 metų laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmės, galėjo kreiptis į teismą dėl jam paskirtos laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmės pakeitimo terminuoto laisvės atėmimo bausme, kurios terminas negalėjo būti trumpesnis negu 5 metai ir ilgesnis negu 10 metų. Tik nuteistajam, kuriam laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmė buvo pakeista į terminuotą laisvės atėmimą⁹, buvo galimybė taikyti lygtinį paleidimą, jei jis atliko pusę paskirtosios (sušvelnintos) terminuoto laisvės atėmimo bausmės. Šio projekto aiškinamajame rašte buvo teigiama, kad toks teisinis reguliavimas užtikrins sėkmingesnę nuteistojo resocializaciją ir greitesnę jo reintegraciją į visuomenę, padės aktyviai dirbti su nuteistuoju, veiksmingai mažinti jo nusikalstamo elgesio riziką ir pavojingumą bei plačiau taikyti BVK numatytas resocializacijos ir socialinės reabilitacijos priemones, tokiu būdu efektyviai parengti nuteistąjį artėjančiam galimam lygtiniam paleidimui iš pataisos įstaigos. Lygtinai iš pataisos įstaigos paleistam asmeniui (pritaikius BVK projekte nustatytą galimybę) toliau būtų teikiama kompleksinė jį prižiūrinčių institucijų pagalba, be to, atsirastų galimybė taikant veiksmingas probacijos priemones ir įpareigojimus tokį asmenį prižiūrėti ir kontroliuoti, įskaitant intensyvios nuteistojo elgesio priežiūros galimybę ir visą nuteistojo reintegracijos į visuomenę procesą. Be to, pagal minėtąjį įstatymą buvo pakoreguotas ir BVK 157 straipsnio 7 dalies 3 punktas: jei lygtinai paleistas nuteistasis buvo pasiūstas atgal į įkalinimo įstaigą, pakartotinai kreiptis dėl lygtinio paleidimo jis galėjo tik atlikęs 4/5 paskirtos laisvės atėmimo bausmės.

Siekdamas spręsti problemas, susijusias su dideliu įkalinimų asmenų skaičiumi ir pernelyg retu lygtinio paleidimo taikymu (lygtinai paleidžiama buvo tik 21 proc. nuteistųjų), įstatymų leidėjas 2019 m. dar kartą ryžosi koreguoti lygtinio paleidimo nuostatas.

8 Šiuo atveju buvo remtasi Jungtinių Tautų 1998 m. priimto Tarptautinio baudžiamojo teismo Romos statuto 110 straipsniu, pagal kurį „nuteistajam atlikus du trečdalius bausmės arba, jei jam paskirtas laisvės atėmimas iki gyvos galvos, iškalėjus 25 metus, Teismas peržiūri bausmę ir sprendžia, ar ją sumažinti. Jei per savo pirmąją peržiūrą <...> Teismas nusprendžia, kad netikslinga sutrumpinti bausmę, vėliau jis reguliariai, praėjus kiek laiko, <...> svarsto bausmės sutrumpinimo klausimą“.

9 Pagal BK 51 straipsnio 2 dalį teismas, sprenddamas laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmės pakeitimo terminuoto laisvės atėmimo bausme klausimą, atsižvelgia į nuteistojo nusikalstamo elgesio riziką, nuteistojo elgesį bausmės atlikimo metu, bausmės tikslus ir atliktos bausmės poveikį nuteistajam, ar nuteistasis atlygino ar pašalino reikšmingą padarytos žalos dalį ir įsipareigoja ją visiškai atlyginti ar pašalinti.

2019 m. birželio 27 d. BVK pakeitimo įstatymu Nr. XIII-2264 pakeisti formalieji lygtinio paleidimo pagrindai (būtiniosios atliktinos bausmės dalys), kurie priklausė nuo paskirtos laisvės atėmimo bausmės dydžio, padaryto nusikaltimo kaltės formos, nuteistojo amžiaus (nepilnametis). Visų pirma buvo išplėstas nuteistųjų, kurie galėjo pretenduoti į lygtinį paleidimą atlikę mažiausią (1/3) bausmės dalį, sąrašas, – tai galėjo būti visi už neatsargius nusikaltimus arba iki 4 metų laisvės atėmimu už tyčinius nusikaltimus nuteistieji bei nepilnamečiai. Svarbi naujovė buvo ta, kad, atsisakius komisijų ir teismų veiklos dubliavimo, sprendimus dėl šios kategorijos nuteistųjų lygtinio paleidimo priėmė lygtinio paleidimo komisijos, o šių komisijų sprendimai galėjo būti skundžiami teismui. Nuteistieji laisvės atėmimu daugiau kaip iki 4 metų, bet ne daugiau kaip iki 10 metų, atlikę pusę bausmės galėjo būti paleisti teismui patvirtinus komisijų sprendimus. Minėtais pakeitimais buvo išplėstas ir sąrašas nuteistųjų, kurie galėjo pretenduoti į lygtinį paleidimą atlikę 2/3 bausmės: nuteistieji daugiau kaip 10 metų iki 25 metų (anksčiau – iki 15 metų). Taip pat įgyvendinta svarbi naujovė – automatinis lygtinis paleidimas (BVK 157 straipsnio 3 dalis), – nuteistieji, atlikę 3/4 laisvės atėmimo bausmės, buvo paleidžiami lygtinai taikant jiems intensyvią priežiūrą. Tiesa, ši sąlyga negalėjo būti taikoma nuteistiesiems, kurių nusikalstamo elgesio rizika buvo aukšta ir kurie nedarė pažangos mažindami savo nusikalstamo elgesio riziką, taip pat atliekantiems bausmę už labai sunkius nusikaltimus ar už sunkius nusikaltimus, numatytus BK XVIII, XX, XXI, XXXV skyriuose. Tiesa, įvertinus lygtinio paleidimo esmę kritikuotinas automatinio lygtinio paleidimo netaikymas už labai sunkius ar sunkius nusikaltimus, numatytus BK XVIII, XX, XXI, XXXV skyriuose, pavyzdžiui, esant žemai nusikalstamo elgesio rizikai ar akivaizdžiai pažangai ją mažinant. Tuo labiau kad už šiuos nusikaltimus sąlyginis lygtinis paleidimas gali būti taikomas. Svarbu ir tai, kad 2019 m. birželio 27 d. BK pakeitimo įstatymu Nr. XIII-2263 buvo pakeistos BK 75 straipsnio nuostatos, pagal kurias atsirado galimybė už tam tikrus nusikaltimus taikyti dalinį bausmės vykdymo atidėjimą¹⁰, todėl BVK 157 straipsnio nuostatos nebuvo taikomos nuteistiesiems, kuriems iš dalies bausmės vykdymas buvo atidėtas.

Minėtuoju įstatymu buvo koreguota ir materialioji lygtinio paleidimo sąlyga, pagal kurią lygtinai gali būti paleisti nuteistieji, kurių nusikalstamo elgesio rizika žema arba kurie padarė akivaizdžią pažangą mažindami savo nusikalstamo elgesio riziką. Nuo šiol,

10 BK 75 straipsnio 3 dalyje nustatyta, kad asmeniui, nuteistam laisvės atėmimu daugiau kaip 6 metams už dėl neatsargumo padarytus nusikaltimus arba daugiau kaip 4 metams už vieną ar kelis nesunkius ar apysunkius tyčinius nusikaltimus, arba ne daugiau kaip 5 metams už sunkų nusikaltimą, išskyrus sunkius nusikaltimus, numatytus šio kodekso XV, XVI, XVIII, XX, XXI, XXIII, XXXIII, XXXV, XXXVII, XLIV skyriuose, teismas gali iš dalies atidėti paskirtos bausmės vykdymą. Iš dalies atidėdamas bausmės vykdymą, teismas nustato po teismo nuosprendžio įsiteisėjimo nedelsiant atliktinos laisvės atėmimo bausmės dalį, kuri negali būti trumpesnė kaip 6 mėnesiai ir ilgesnė kaip 2 metai, taip pat nuo 1 iki 3 metų likusios neatliktos bausmės vykdymo atidėjimo terminą.

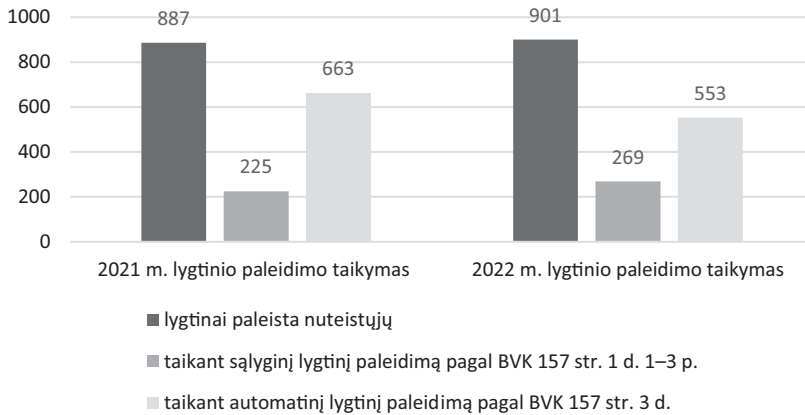
esant vidutinei nusikalstamo elgesio rizikai, buvo būtina ne tik nustatyti jos mažinimo pažangą, – ta pažanga turėjo būti akivaizdi. Be to, neliko reikalavimo, kad minėtieji nusikalstamo elgesio pokyčiai (žema rizika ar akivaizdi jos mažinimo pažanga) sudarytų pagrindą manyti, jog nuteistieji laikysis įstatymų ir nenusikals. Taip pat neliko nuteistųjų prašymų lygtinai paleisti pateikimo komisijai ir sąlygos, kad nuteistasis vykdo savo individualiame socialinės rehabilitacijos plane nustatytas priemones. Šios lygtinio paleidimo nuostatos tebegalioja, 2023 m. įsigaliojus naujai BVK redakcijai (2022 m. gruodžio 23 d. BVK pakeitimo įstatymas Nr. XIV-1771) lygtinio paleidimo institutas pokyčių nepatyrė, išskyrus tą aplinkybę, kad lygtinis paleidimas iš laisvės atėmimo įstaigos reglamentuojamas naujos redakcijos BVK tryliktame skirsnyje, o šio įstatymo 82 straipsnis nustato iš esmės analogiškus iki tol buvusius lygtinio paleidimo taikymo pagrindus ir sąlygas.

Kai kurie iš šių pakeitimų vertintini teigiamai: dalinis lygtinio paleidimo iš pataisos įstaigų komisijų ir teismų kompetencijos perskirstymas sumažino šių subjektų veiklos dubliavimą; naujos lygtinio paleidimo rūšies (automatinio lygtinio paleidimo) įvedimas šiek tiek pagerino lygtinio paleidimo taikymo statistikos duomenis (žr. 1 lentelę). Vis dėlto problema dėl įkalinėtų asmenų skaičiaus mažinimo iš esmės nebuvo išspręsta (žr. toliau).

1 lentelė. Nuteistųjų, paleistų į laisvę atlikus visą nuosprendžiu jiems paskirtą bausmę, ir lygtinai paleistų nuteistųjų skaičiaus kitimas Lietuvoje

Metai	Paleista atlikusių visą laisvės atėmimo bausmę	Paleista lygtinai	Proc.
2010 m.	1 615	1 549	49 %
2011 m.	1 726	1 115	39 %
2012 m.	2 055	1 198	37 %
2013 m.	2 133	1 136	34 %
2014 m.	2 262	1 020	31 %
2015 m.	2 288	1 082	32 %
2016 m.	1 871	826	30,6 %
2017 m.	1 793	629	25,9 %
2018 m.	1 750	449	25,6 %
2019 m.	1 578	430	21 %
2020 m.	1 193	984	45 %
2021 m.	936	887	48,6 %
2022 m.	1 022	901	46,8 %

Kaip matyti iš 1 lentelės, nuo 2010 m. iki 2019 m. lygtinio paleidimo taikymo atvejų mažėjo. 2020 m. lygtinai paleidžiamų asmenų skaičius padidėjo nuo 21 proc. iki 45 proc., 2021 m. – iki 48,6 proc., o 2022 m. lygtinai paleidžiamų asmenų skaičius vėl šiek tiek mažėjo – iki 46,8 proc. Manytina, kad lygtinai paleidžiamų asmenų skaičiaus didėjimą iš esmės nulėmė 2019 m. įvestas automatinio lygtinio paleidimo taikymas, o sąlyginio lygtinio paleidimo taikymas nedažnėjo (žr. 1 paveikslą).

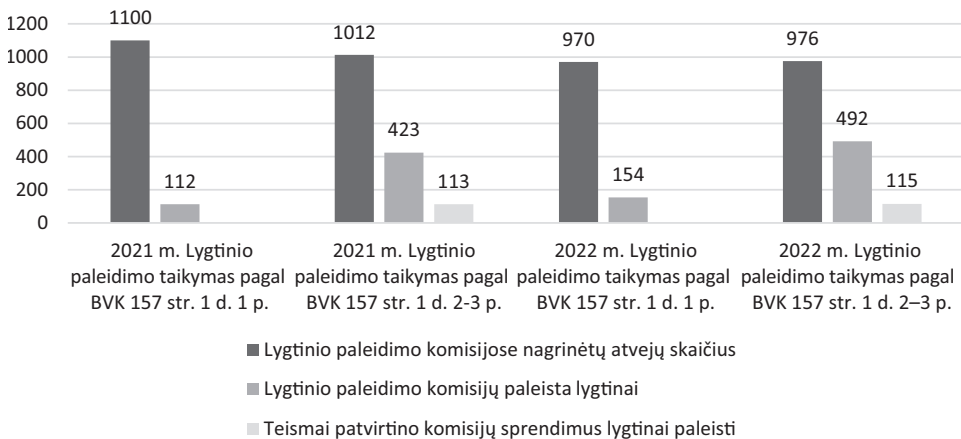

1 paveikslas. 2021–2022 m. lygtinai paleistųjų nuteistųjų skaičiai pagal lygtinio paleidimo rūšis

Kaip matyti iš 1 paveikslo, 2021 m. 225 (25 proc.) ir 2022 m. 269 (apie 30 proc.) nuteistieji buvo paleisti taikant jiems sąlyginio lygtinio paleidimo institutą (BVK 157 straipsnio 1 dalies 1–3 punktai), 2021 m. 663 (beveik 75 proc.) ir 2022 m. 553 (61 proc.) nuteistieji buvo paleisti taikant automatinį lygtinį paleidimą (BVK 157 straipsnio 3 dalis). Taigi didžioji dalis nuteistųjų paleidžiami taikant automatinio lygtinio paleidimo galiomybę. Vis dėlto šios rūšies lygtinio paleidimo taikymas, nors ir gerina atitinkamą statistiką, iš esmės nemažina įkalinimų asmenų skaičiaus, nes taikomas jau atlikusiems didžiąją dalį (3/4) bausmės (įkalinimo trukmės vidurkis šiuo metu Lietuvoje yra 7 metai). Atkreiptinas dėmesys ir į tai, kad, Kalėjimų tarnybos duomenimis, dėl sąlyginio lygtinio paleidimo taikymo 2021 m. pakartotinai kreipėsi daugiau nei pusė (55 proc.) nuteistųjų (1 508 iš 2 729), o 2022 m. tokių asmenų buvo net 63 proc. (1 696 iš 2 682). Tai leidžia daryti išvadą, kad daugeliu atvejų sąlyginis lygtinis paleidimas taikomas nuteistajam atlikus daug didesnę bausmės dalį, nei reikalauja įstatymas.

Statistikos duomenimis, 2021 m. lygtinio paleidimo komisijos lygtinai paleido nuteistųjų iš 1 100 atvejų – 112 (10 proc.) pagal BVK 157 straipsnio 1 dalies 1 punktą, o iš 1 012 atvejų pritarė sprendimui 423 (41 proc.) nuteistiesiems taikyti lygtinį paleidimą pagal BVK 157 straipsnio 1 dalies 2 ir 3 punktus, bet teismai patvirtino sprendimą taikyti

lygtinį paleidimą tik 113 nuteistųjų, todėl 2021 m. pagal BVK 157 straipsnio 1 dalies 2 ir 3 punktus lygtinai buvo paleista tik 11 proc. nuteistųjų. Panaši padėtis buvo ir 2022 m. – lygtinio paleidimo komisijos iš 970 atvejų 154 (15,8 proc.) nuteistuosius paleido lygtinai pagal BVK 157 straipsnio 1 dalies 1 punktą, o iš 976 atvejų pritarė sprendimui 492 (50 proc.) nuteistiesiems taikyti lygtinį paleidimą pagal BVK 157 straipsnio 1 dalies 2 ir 3 punktus, bet teismai patvirtino sprendimus taikyti lygtinį paleidimą tik 115 nuteistųjų, todėl 2022 m. pagal BVK 157 straipsnio 1 dalies 2 ir 3 punktus buvo lygtinai paleista tik 11,7 proc. nuteistųjų. Taigi galima daryti išvadą, kad sąlyginio lygtinio paleidimo (BVK 157 straipsnio 1 dalies 1–3 punktai) institutas neveikia, nes labai maža dalis (apie 11 proc.) nuteistųjų yra paleidžiama lygtinai. Be to, įvertinus aplinkybę, kad 2022 m. net 63 proc. nuteistųjų kreipėsi pakartotinai, o pagrindinis motyvas netaikyti jiems lygtinio paleidimo buvo didelė neatliktos bausmės dalis, tikėtina, kad tie 11 proc. nuteistųjų, kuriems sąlyginis lygtinis paleidimas taikomas, paprastai jau būna atlikę beveik 3/4 bausmės ir dėl to savaime atitinka automatinio lygtinio paleidimo sąlygą (išskyrus atvejus, kai ši lygtinio paleidimo sąlyga netaikoma (BVK 82 straipsnio 3 dalis). Pernelyg retą lygtinio paleidimo taikymą įrodo ir Lietuvos probacijos tarnybos duomenys (Statistinė ataskaita Nr. VD-523, 2023), – 2022 m. tik 0,6 proc. lygtinai paleistų asmenų buvo panaikintas lygtinis paleidimas jiems padarius naują nusikalstamą veiką, 6 proc. asmenų panaikintas lygtinis paleidimas už vengimą atlikti bausmę.

2 paveikslas. Sąlyginio lygtinio paleidimo taikymas 2021–2022 m.

Toliau nagrinėjant klausimą, kodėl sąlyginio lygtinio paleidimo taikymas Lietuvoje stringa, reikia pažymėti, kad įstatymų leidėjui per visą nepriklausomybės atkūrimo laikotarpį taip ir nepavyko nustatyti aiškių ir konkrečių sąlyginio lygtinio paleidimo taikymo kriterijų. Antai įstatyme nustatant galimybę taikyti lygtinį paleidimą esant

akivaizdžiai nusikalstamo elgesio rizikos mažinimo pažangai, nebuvo apibrėžti nei pažangos, nei jos akivaizdumo terminai. Mokslinėse publikacijose teigiama, kad esama BVK 157 straipsnio 1 dalies formuluotė leidžia skirtingai interpretuoti ir vertinti, kas laikytina nusikalstamo elgesio rizikos mažinimo pažanga. Kol kas nuteistojo padarytą pažangą gana skirtingai interpretuoja ne tik teisėjai, bet ir komisijų nariai, taigi gali būti, kad BVK 157 straipsnio 1 dalies formuluotė skatina lygtinio paleidimo taikymo skirtumus priimant sprendimus ne tik teisme, bet ir komisijose (Michailovič, 2016, p. 167). Tarpinstituciniame pasitarime dėl šių BVK pakeitimų teisėjas A. Purvinis teigė: „nors pasikeitęs reglamentavimas gal ir aiškesnis, tačiau praktikoje sprendžiant lygtinio paleidimo iš pataisos įstaigų klausimą pasitaiko klaidų, ypač nustatinėjant materialųjį lygtinio paleidimo iš pataisos įstaigos pagrindą ir atitinkamai vertinant dėl to reikšmingas aplinkybes“; „vertinant akivaizdžią pažangą mažinant nusikalstamo elgesio riziką, turi būti įvertinta nusikalstamo elgesio rizikos dinamika visu baudmės atlikimo laikotarpiu, palyginama su pradiniu, tarpiniu rodikliais, ir tik tuomet vertinama nuteistojo daroma pažanga minėtu aspektu“. Šiame pasitarime buvo akcentuojama, kad net ir įvertinus nusikalstamo elgesio rizikos sumažėjimą matematine išraiška, vien to nepakanka, kad būtų galima spręsti dėl nuteistojo paleidimo iš pataisos įstaigos. Be to, nors pasikeitus įstatymui jame nebeliko materialiojo pagrindo, t. y. lygtinio paleidimo taikymo sąlygos – socialinės rehabilitacijos plano priemonių vykdymo, vis dėlto šių priemonių įvykdymas kartu su kitais duomenimis vertinamas sprendžiant, ar nuteistasis, išėjęs į laisvę, laikysis įstatymų ir daugiau nebusikals. Atkreiptas dėmesys į teismų nuostatą tokio pobūdžio bylose laikytis nuomonės, jog iš minėtojo BVK straipsnio lingvistinio aiškinimo išplaukia, kad esant net ir žemai nuteistojo nusikalstamo elgesio rizikai arba akivaizdžiai pažangai šią riziką mažinant teismas tik gali, bet neprivalo paleisti asmenį iš pataisos įstaigos taikant jam lygtinio paleidimo institutą. Nurodoma, kad kiekvienu atveju privaloma įvertinti visas lygtinio paleidimo taikymui reikšmingas aplinkybes, tarp jų ir nuteistojo elgesį pataisos įstaigoje, jo elgesio ir mąstymo pokyčius, kurie turi būti akivaizdūs ir įtikinantys, jog asmens elgesys pakoreguotas pakankamai ir jau galima pagrįstai spręsti, kad dėl laisvės atėmimo baudmės taikomi suvaržymai padarė pakankamą poveikį ir išėjęs į laisvę toks asmuo laikysis įstatymų ir daugiau nebusikals. Nurodoma, kad turi būti įvertintos visos reikšmingos aplinkybės, nes lygtinis paleidimas iš pataisos įstaigų negali būti taikomas formaliai. Nustatyta žema rizika dar nereiškia, kad nuteistasis jau turi būti lygtinai paleistas iš pataisos įstaigos. Lygtinio paleidimo iš pataisos namų komisijos vertinimas dėl šio aspekto turi būti labai išsamus. Be to, formaliųjų ir materialiuųjų lygtinio paleidimo pagrindų vertinimas ir nustatymas turi atitikti kriterijus, kuriuos savo praktikoje jau yra suformavę teismai (Tarpinstitucinė diskusija-pasitarimas, 2020).

Iš 2020 m. teismų praktikos matyti, kad lygtinio paleidimo bylose pagrindiniai motyvai netaikyti lygtinio paleidimo buvo: didelė neatlikta baudmės dalis (68 proc.), siekis įgy-

vendinti teisingumo principą (54 proc.), aplinkybės iki nuteisimo (40 proc. – nusikaltimo sunkumas), ankstesni teistumai (38 proc.), anksčiau taikytas lygtinis paleidimas, bausmės vykdymo atidėjimas (57 proc.), nuteistojo neatgailavimas, kaltės nepripažinimas ar pripažinimas tik iš dalies (16 proc.), elgesys bausmės atlikimo metu (turėtos ar turimos nuobaudos ar netinkamas elgesys bausmės atlikimo metu – 52 proc.), nusikalstamo elgesio rizikos vertinimas (61 proc.), smurtinio elgesio vertinimas (59 proc.), problemos dėl alkoholio ar narkotinių medžiagų vartojimo (14,7 proc.), prokuroro prieštaravimas (32 proc.) ir kt.

Be to, dažnai komisijų ir teismų sprendimai dėl lygtinio paleidimo skiriasi. Antai komisija taiko lygtinį paleidimą ir motyvuoja: pagal BK 129 straipsnio 2 dalį, 187 straipsnio 3 dalį laisvės atėmimu 14 m. 6 mėn. (neatliktos bausmės dalis – 3 m. 4 mėn.) nuteistas asmuo „<...> žema rizika (33 balai), baustas nebuvo, skatintas 13 kartų, dirba, vykdo programas, komisijos rekomendacijas, dengia vykdomuosius raštus, lygtinio paleidimo klausimas sprendžiamas 4 kartą, atlikęs 3/4 bausmės, patyrė pakankamos trukmės laisvės atėmimo bausmės suvaržymus“. Pirmosios instancijos teismas atsisako tvirtinti komisijos sprendimą ir motyvuoja: „<...> nors nuteistasis ir daro pažangą mažindamas nusikalstamo elgesio riziką (ši rizika 33 balai), tačiau ši pažanga dar nėra pakankama lygtinio paleidimo iš pataisos įstaigos taikymui.“ Apygardos teismas panaikina pirmosios instancijos teismo sprendimą ir taikydamas lygtinį paleidimą motyvuoja: „<...> pirmos instancijos teismas išskirtinę reikšmę suteikė padarytų nusikaltimų pobūdžiui ir neatliktos bausmės dydžiui, visapusiškai neįvertino nuteistojo sumažėjusios nusikalstamo elgesio rizikos ir lakoniškai nurodė, kad pažanga dar nėra pakankama <...>“, ir tais pačiais motyvais, kaip ir komisija, taiko lygtinį paleidimą (Kauno apygardos b. b. Nr. 1 S-141-926/2021). Kitoje byloje komisija taiko lygtinį paleidimą ir motyvuoja: asmuo nuteistas pagal 147 straipsnio 2 dalį, 147¹ straipsnio 1 dalį ir kt. laisvės atėmimu 5 metams, neatlikta bausmės dalis – 2 m. 8 mėn. 21 d., „žema rizika (25 balai), skatintas 5 kartus, dirba, priskirtas lengvajai grupei, vykdo programas ir rekomendacijas, dengia ieškinį, stengiasi rodyti teigiamus elgesio pokyčius“. Teismai atsisako tvirtinti komisijos sprendimą ir motyvuoja: „vien BVK 157 straipsnio 1 dalyje paminėtų aplinkybių nepakanka, būtina sąlyga, manymas, jog nuteistasis laikysis įstatymų ir nenusikals. <...> teigiami nuteistojo elgesio pokyčiai, kad dalyvauja programose, dirba, skatintas ir pan., tik parodo, jog nuteistasis, atlikdamas jam paskirtą laisvės atėmimo bausmę, elgiasi taip, kaip privalo elgtis kiekvienas nuteistasis, tačiau šios aplinkybės nesudaro besąlyginio pagrindo neabejotinai spręsti, jog lygtinio paleidimo taikymui yra visi pagrindai ir sąlygos. <...> Sprendžiant klausimą dėl lygtinio paleidimo, svarbiausios aplinkybės neturėtų būti susijusios su padarytų nusikaltimų sunkumu ir pavojingumu, kita vertus, įvertinti, ar nuteistojo progresas yra pakankamas neįmanoma į tai neatsižvelgti, <...> taip pat kokia bausmės dalis yra likusi neatlikta. <...> Nuteistasis bausmę atlieka už labai sunkaus nusikaltimo padarymą, likusi dar pakankamai didelė neatlikta bausmės dalis. <...> Vienas iš bausmės tikslų yra kaltininko nubaudimas, tai reiškia, kad nuteis-

tasis <...> privalo patirti tam tikrus suvaržymus ir kitas neigiamas pasekmes. Sutinka su pirmos instancijos teismo išvada, kad turi būti vertinamas atliktos ir neatliktos bausmės santykis“ (Kauno apygardos teismo b. b. Nr. 1S-44-478/2021).

Taigi, nors priėmus 2015 m. BVK 157 straipsnio pakeitimus buvo panaikintas asmens elgesio bausmės atlikimo metu ir kitų reikšmingų aplinkybių vertinimas taikant jam lygtinį paleidimą, šių aplinkybių vertinimas lygtinio paleidimo taikymo praktikoje išliko. Tai lėmė įstatymo suteikta galimybė, bet ne pareiga taikyti lygtinį paleidimą esant žemai nusikalstamo elgesio rizikai ar akivaizdžiai pažangai ją mažinant. Svarbu ir tai, kad nusikalstamo elgesio rizika vertinama pagal Kalėjimų departamento patvirtintą OASys metodiką: atsižvelgiama į informaciją apie teisės pažeidimus, gyvenimo sąlygas, išsilavinimą, mokymąsi ir galimybes įsidarbinti, lėšų tvarkymą ir pajamas, ryšius, gyvenimo stilių ir draugus, piktnaudžiavimą narkotikais ar alkoholiu, emocinę gerovę, mąstymą ir elgesį bei nuostatas, pagal tai nustatoma žema (0–40 balų), vidutinė (41–99 balai), aukšta (100–168 balai) nusikalstamo elgesio rizika. Šie duomenys atsispindi ir socialinio tyrimo išvadoje, todėl pakartotinis kai kurių pavienių aplinkybių (teistumų, nusikaltimo sunkumo ir pan.) prioritetinis vertinimas taikant lygtinį paleidimą yra perteklinis, formuoja sunkiai nuspėjamą ir nevienodą sąlyginio lygtinio paleidimo taikymo praktiką. Šio instituto nevienodą taikymo praktiką lemia ir aiškios LAT, atliekančio vienodos praktikos formavimą, pozicijos nebuvimas. Siekiant užtikrinti tarptautinius sąlyginio lygtinio paleidimo taikymo standartus, siūlytina įstatymų leidėjui BVK 157 straipsnio 1 dalyje nustatyti aiškius ir konkrečius sąlyginio lygtinio paleidimo kriterijus ir vietoj termino „gali būti lygtinai paleisti“ nustatyti, kad nuteistieji yra „lygtinai paleidžiami“ esant žemai nusikalstamo elgesio rizikai ar akivaizdžiai pažangai ją mažinant. Taip pat įstatyme verta aiškiai apibrėžti „akivaizdžios pažangos“ terminą.

IŠVADOS

1. Atkūrus Lietuvos nepriklausomybę iki 2003 m. lygtinio paleidimo taikymas buvo reglamentuojamas BK 54² straipsnyje, kurio nuostatos nuolat kito ir ši kaita ne visada buvo nuosekli: įstatymų leidėjas tai griežtindavo, tai švelnindavo lygtinio paleidimo taikymo sąlygas. Įstatymo pakeitimai, susiję su lygtinio paleidimo sąlygų plėtra ir aiškesnių lygtinio paleidimo kriterijų nustatymu, buvo vertinami teigiamai, bet esminių šio instituto pokyčių nebuvo atlikta. Lygtinis paleidimas nesietas su progresyvaus bausmių atlikimo principu, nes buvo taikomas atsižvelgiant į padaryto nusikaltimo pobūdį, o ne į teigiamus nuteistojo elgesio pokyčius jam atliekant laisvės atėmimo bausmę. Tuo metu perpildytos įkalinimo įstaigos, retai taikomos laisvės atėmimo alternatyvos skatino ieškoti būdų, kaip toliau tobulinti lygtinio paleidimo institutą.

2. 2003–2013 m. esminiai lygtinio paleidimo iš pataisos įstaigų pakitimai buvo siejami su lygtinio paleidimo vieta teisės sistemoje (tapo bausmių vykdymo, o ne baudžiamosios teisės institutu) ir su nauja lygtinio paleidimo taikymo koncepcija (lygtinio paleidimo sąlygos siejamos su nuteistojo elgesiu bausmės atlikimo metu, o ne paskirtos bausmės trukme). Deja, kitų esminių lygtinio paleidimo turinio pokyčių BVK nenustatė. Lygtinio paleidimo praktika tokia: nuo 2002 m. didėjo nuteistųjų, turėjusių atlikti visą laisvės atėmimo bausmę, dalis nuo 30 proc. iki 50 proc., todėl pusė nuteistųjų buvo paleidžiama iš laisvės atėmimo vietų be lygtinės priežiūros, o tai vargu ar didino visuomenės saugumą. Mokslinėse publikacijose buvo siūloma ne tik išgryninti ir sukongretinti lygtinio paleidimo sąlygas, bet ir išplėsti lygtinio paleidimo galimybes.
3. 2013–2023 m. BVK lygtinio paleidimo taikymo nuostatos buvo sukongretintos, atsiskyta sąlygų dėl nuteistojo elgesio bausmės atlikimo metu ir kitų reikšmingų aplinkybių (nebaigtinio aplinkybių sąrašo) vertinimo; neliko reikalavimo, kad žema nusikalstamo elgesio rizika ar akivaizdi pažanga ją mažinant būtų pagrindas manyti, kad nuteistieji laikysis įstatymų ir nenusikals; neliko reikalavimo, kad nuteistieji turi pateikti komisijai prašymus lygtinai paleisti, ir sąlygos, kad nuteistasis tinkamai vykdo individualiame socialinės reabilitacijos plane jam nustatytas priemonės; tapo konkretnesnis nusikalstamo elgesio rizikos vertinimas (žema rizika ar akivaizdi pažanga ją mažinant); atsirado galimybė taikyti lygtinį paleidimą nuteistiesiems iki gyvos galvos bei nauja lygtinio paleidimo rūšis – automatinis lygtinis paleidimas; perskirstyta bent dalis lygtinio paleidimo iš pataisos įstaigų komisijų ir teismų kompetencijos, sumažinant šių subjektų veiklos dubliavimą. Kita vertus, įstatymų leidėjui per visą nepriklausomybės atkūrimo laikotarpį nepavyko nustatyti konkrečių ir aiškių sąlyginio lygtinio paleidimo kriterijų.
4. Atkūrus Lietuvos nepriklausomybę iki šiol įstatymų pakeitimai, susiję su sąlyginiu lygtiniu paleidimu, iš esmės švelnėjo (daugeliui nuteistųjų sumažėjo privaloma atlikti bausmės dalis), keitėsi ir materialusis lygtinio paleidimo pagrindas (neliko būtinumo vertinti pagrįstos tikimybės, kad nuteistasis laikysis įstatymų ir nenusikals, panaikintas ir kitų reikšmingų aplinkybių vertinimas), bet teismų praktikoje sąlyginio lygtinio paleidimo instituto taikymas griežtėjo, – jis taikomas tik 11 proc. nuteistųjų. Tai lėmė įstatymo dėl sąlyginio lygtinio paleidimo reglamentavimo trūkumai (BVK 157 straipsnio 1–3 dalys), nes esant žemai nusikalstamo elgesio rizikai ar akivaizdžiai pažangai mažinant šią riziką suteikiama tik galimybė, bet ne pareiga taikyti lygtinį paleidimą.
5. Kol kas, esant patikimų priemonių ir metodų atlikti objektyvų nuteistojo asmenybės ir nusikalstamo elgesio rizikos vertinimą pagal OASys, kuris atsispindi ir socialinio tyrimo išvadose, lygtinio paleidimo taikymo praktikoje vertinamas ne galutinis rezultatas, pateiktas pagal OASys, bet iš socialinio tyrimo išvados išrenkamos tam tikros aplinkybės (nusikaltimo sunkumas, teistumai, neatliktos bausmės dalis, kriminogeniniai veiksniai ir pan.) ir prioritetas teikiamas joms, o ne pagal OASys nu-

- statytam rizikos vertinimui, taip motyvuojant teismo sprendimus, kurie dažnai yra subjektyvūs ir skirtingi. Tokią padėtį lemia ne tik įstatymo trūkumai, bet ir aiškios LAT, atliekančio vienodos praktikos formavimą, pozicijos nebuvimas.
6. Lietuvos BVK nenustato aiškių ir konkrečių sąlyginio lygtinio paleidimo taikymo kriterijų, dėl to pažeidžiami tarptautinių teisės aktų reikalavimai. Siūlytina BVK 157 straipsnio 1 dalyje nustatyti aiškius ir konkrečius sąlyginio lygtinio paleidimo kriterijus, o vietoj termino „gali būti lygtinai paleisti“ nustatyti terminą „lygtinai paleidžiami“, kai yra žema nusikalstamo elgesio rizika ar akivaizdi pažanga tą riziką mažinant. Įstatyme turi būti apibrėžta, kas laikytina akivaizdžia pažanga mažinant nusikalstamo elgesio riziką.
 7. Siūlytina pakeisti BVK 157 straipsnio 3 dalį ir joje įtvirtinti automatino lygtinio paleidimo taikymą esant žemai nusikalstamo elgesio rizikai ar akivaizdžiai tos rizikos mažinimo pažangai už labai sunkius ar už sunkius nusikaltimus, numatytus BK XVIII, XX, XXI, XXXV skyriuose.

ŠALTINIAI IR LITERATŪRA

Norminiai teisės aktai

- Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas (1961). *Valstybės žinios*, 18-147.
- Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas (2000). *Valstybės žinios*, 89-2741.
- Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas (2002). *Valstybės žinios*, 37-1341.
- Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo kodeksas (2002). *Valstybės žinios*, 73-3084.
- Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo kodekso pakeitimo įstatymas (2015) Nr. XII-1818. TAR, 11069.
- Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo kodekso pakeitimo įstatymas (2019) Nr. XIII-2264. TAR, 11180.
- Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo kodekso pakeitimo įstatymas (2022) Nr. XIV-1196. TAR, 15495.
- Lietuvos Respublikos įstatymas „Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo, Baudžiamojo proceso ir Pataisos darbų kodeksų pakeitimo ir papildymo“ (1991). *Valstybės žinios*, 8-214.
- Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso papildymo 543 straipsniu ir 43, 541, 542 straipsnių pakeitimo bei papildymo įstatymas (1999). *Valstybės žinios*, 1-2.
- Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 542, 543 straipsnių pakeitimo ir papildymo įstatymas (2000). *Valstybės žinios*, 22-553.
- Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 542 straipsnio pakeitimo įstatymas (2001). *Valstybės žinios*, 71-2522.
- Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 32 ir 542 straipsnių pakeitimo įstatymas (2001). *Valstybės žinios*, 91-3188.
- Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 541, 542, 141, 226¹, 227³ straipsnių pakeitimo ir papildymo bei kodekso papildymo 208² straipsniu įstatymas (2002). *Valstybės žinios*, 73-3098.
- Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo kodekso 43, 48, 49, 68, 102, 121, 157, 173, 178 straipsnių pakeitimo įstatymas (2004). *Valstybės žinios*, 115-4278.

- Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo kodekso 55, 62, 73, 74, 75, 79, 80, 85, 86, 88, 95, 96, 102, 140, 141, 142, 143, 146, 158, 173 straipsnių ir 1 priedo pakeitimo bei papildymo įstatymas (2005). *Valstybės žinios*, 58-2002.
- Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso, Bausmių vykdymo kodekso ir Kardomojo kalinimo įstatymo pakeitimo ir papildymo įstatymas (2006). *Valstybės žinios*, 68-2494.
- Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo kodekso 18, 19, 66, 90, 91, 126, 138, 140, 152, 154, 157, 158, 159, 164, 176 straipsnių pakeitimo ir 127, 160, 161, 162, 163, 179 straipsnių pripažinimo netekusiais galios įstatymas (2012). *Valstybės žinios*, 4-110.
- Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo kodekso 69, 137, 140 ir 157 straipsnių pakeitimo ir kodekso papildymo 167¹ straipsniu įstatymas (2019) Nr. XIII-2007. TAR, 5335.
- Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 51 ir 97 straipsnių pakeitimo įstatymas (2019) Nr. XIII-2005. TAR, 5331.
- Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso papildymo 360¹ straipsniu įstatymas (2019) Nr. XIII-2006. TAR, 5332.
- Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo kodekso 69, 137, 140 ir 157 straipsnių pakeitimo ir kodekso papildymo 167¹ straipsniu įstatymas (2019) Nr. XIII-2007. TAR, 5335.
- Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 42, 43, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 55, 67, 70, 71, 74, 75, 85, 92 ir 243 straipsnių pakeitimo įstatymas (2019) Nr. XIII-2263. TAR, 11177.
- Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 141, 156, 176, 178, 180, 181, 182, 183, 184, 189¹, 190, 192, 195, 196, 197, 199, 199¹, 199², 200, 201, 203, 204, 206, 207, 208, 209, 212, 219, 220, 221, 222, 223, 224, 224¹, 246, 248, 253, 255, 256, 267, 267¹, 277, 281 straipsnių ir XXIX skyriaus pavadinimo pakeitimo, kodekso papildymo 253², 256², 260¹, 266¹, 267², 267³, 276⁴, 282¹ straipsniais ir 186, 298 straipsnių pripažinimo netekusiais galios įstatymas (2023) Nr. XIV-1925. TAR, 8475.
- Europos Tarybos Ministrų Komiteto 1992 m. spalio 19 d. rekomendacija Nr. R(92)16 dėl Europos visuomeninių sankcijų ir priemonių taisyklių.
- Europos Tarybos Ministrų Komiteto 1999 m. rugsėjo 30 d. rekomendacija Nr. R(99)22 dėl kalėjimų perpildymo ir kalinių skaičiaus augimo.
- Europos Tarybos Ministrų Komiteto 2000 m. lapkričio 29 d. rekomendacija Rec(2000)22 dėl Europos visuomeninių sankcijų ir priemonių taisyklių taikymo tobulinimo.
- Europos Tarybos Ministrų Komiteto 2003 m. rugsėjo 24 d. rekomendacija Rec(2003)22 dėl lygtinio paleidimo (parolio).
- Europos Tarybos Ministrų Komiteto 2003 m. spalio 9 d. rekomendacija Rec(2003)23 dėl kalėjimų administracijų vykdomo įkalinimo iki gyvos galvos ir kitų ilgalaikių įkalinimų.
- Europos Tarybos Ministrų Komiteto 2010 m. sausio 20 d. rekomendacija CM/Rec(2010)1 dėl Europos probacijos taisyklių.
- Europos Tarybos Ministrų Komiteto 2014 m. vasario 19 d. rekomendacija CM/Rec(2014)4 dėl elektroninės stebėsenos.
- Lietuvos Respublikos Seimo nutarimas dėl Aštuonioliktosios Lietuvos Respublikos Vyriausybės programos (2020) Nr. XIV-72. TAR, Nr. 27121.
- Tarybos 2001 m. kovo 15 d. pagrindų sprendimas 2001/220/TVR dėl nukentėjusių padėties baudžiamosiose bylose.

Specialioji literatūra

- Bikelis, S. (2018). Suėmimo taikymo pokyčiai Lietuvoje: teisinės kultūros perspektyva. *Kriminologijos studijos*, 6, p. 8–28. <https://doi.org/10.15388/CrimLithuan.2018.6.1>.

- Bikelis, S., Sakalauskas, G. (2008). Laisvės atėmimu iki gyvos galvos nuteistų asmenų lygtinis paleidimas: tarptautiniai standartai, užsienio šalių patirtis ir pasiūlymai Lietuvai. *Teisės problemos*, 62, p. 23–66.
- Gavrilovienė, M. (2006). Nusikalstama veika padarytos žalos atlyginimas taikant su laisvės atėmimu nesusijusias bausmes. *Jurisprudencija*, 6(84), p. 92–101.
- Liutikas, R. (2003). Lygtinio paleidimo paskirtis baudžiamojoje teisėje. *Jurisprudencija*, 47(39), p. 86–96.
- Liutkevičius, K. (2013). *Lygtinio paleidimo reforma Lietuvoje. Pirmųjų metų pamokos*. Dokumentas aptarimui. Vilnius: Žmogaus teisių stebėjimo institutas.
- Mackevičius, T. (2011). *Lygtinio paleidimo iš pataisos įstaigų instituto įgyvendinimas*. Mokslo darbai. Vilnius: MRU, p. 71–77.
- Mesonienė, S. (2006). Teisiniai lyginamieji lygtinio paleidimo iš pataisos įstaigų aspektai. *Jurisprudencija*, 5(83), p. 73–81.
- Mesonienė, S. (2010). Lygtinio paleidimo instituto retrospektyva užsienio valstybėse ir Lietuvoje. *Jurisprudencija*, 3(121), p. 295–316.
- Michailovič, I., Jarutienė, I. (2016). Lygtinio paleidimo iš pataisos įstaigų taikymo problemos Lietuvoje. ISSN 2351-6097. *Kriminologijos studijos*, 2016/4, p. 145–182.
- Nikartas, S. (2018). Daugiau probacijos, mažiau kalinių? Ar pagrįstas kalinių skaičiaus mažinimo lūkestis? *Jurisprudencija*, 25(2).
- Nikartas, S., Čepas, A. (2014). Laivės atėmimo iki gyvos galvos bausmė Lietuvoje (I): refleksija žmogaus teisių standartų kontekste. *Teisės problemos*, 2(84), p. 5–25.
- Sakalauskas, G. (2006). Socialinės ir ekonominės naujų laisvės atėmimo bausmės atlikimo formų taikymo prielaidos Lietuvoje. *Teisės problemos*, 4(54), p. 5–49.
- Sakalauskas, G. (2007). Įkalinimas Lietuvoje: praktika ir prasmė. *Sociologija. Mintis ir veiksmas*, 2(20), p. 122–134.
- Sakalauskas, G. (2010). *Lygtinio paleidimo sistema ir korupcijos rizika*. Vilnius: Teisės institutas (internetinis leidinys).
- Sakalauskas, G. (2010). Įkalinimo tikslų labirintuose. Iš: Švedas, G. et al. (2010). *Bausmių vykdymo sistemos teisinis reguliavimas ir perspektyvos Lietuvos Respublikoje*. Vilnius: Vaibra.
- Sakalauskas, G. (2012). Ar reikalingas Lietuvai probacijos įstatymas? Iš: Švedas, G. et al. (2012). *Ne-priklausomos Lietuvos teisė: praeitis, dabartis ir ateitis*. Vilnius: Vilniaus universiteto Teisės fakulteto „Alumni“ draugija.
- Sakalauskas, G. (2013). Lygtinis paleidimas iš įkalinimo įstaigų įsigaliojus Probacijos įstatymui: teorija ir praktika. SSN 1392-1592. *Teisės problemos*, 4(82), p. 31–32.
- Sakalauskas, G. (2013). Įkalinimo atvėrimas: prielaidos ir galimybės Lietuvoje. *Teisė*, 89, p. 37–54.
- Sakalauskas, G., Kalpokas, V. (2012). *Nuteistųjų ir grįžusių iš įkalinimo įstaigų integracijos modelis*. Vilnius: Teisės institutas, p. 18.
- Sakalauskas, G. (2014). Ką liudija didėjantis baudžiamasis represyvumas Lietuvoje? *Kriminologijos studijos*, 2, p. 96–137.
- Sakalauskas, G. (2014). Globalizacijos įtaka laisvės atėmimo bausmės vykdymui. Iš: Švedas, G. et al. (2014) *Globalizacijos iššūkiai baudžiamajai justicijai*. Vilnius: Registrų centras.
- Švedas, G. et al. (2017). *Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso Bendrosios dalies vientisumo ir naujųjų (su)derinimo iššūkiai*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
- Švedas, G. et al. (2019). *Lietuvos baudžiamoji teisė. Bendroji dalis*. I knyga. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.

Švedas, G. et al. (2020). *Lietuvos baudžiamoji teisė. Bendroji dalis*. II knyga. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.

Vosyliūtė, A. (2010). Lygtinio paleidimo iš pataisos namų taikymo probleminiai aspektai teismų praktikoje. Iš: Švedas, G. et al. (2010). *Bausmių vykdymo sistemos teisinis reguliavimas ir perspektyvos Lietuvos Respublikoje*. Vilnius, p. 95–115.

Kiti šaltiniai

Teisingumo ministerija. „Nuteistųjų lygtinis paleidimas neturėtų tapti vien formalumu“, straipsnis (interaktyvus) <http://www.tm.lt/naujienos/pranesimas/spaudai/1085>.

Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos administracinės ir baudžiamosios justicijos departamento baudžiamosios justicijos skyriaus pažyma apie probacijos vykdymo ir efektyvumo stebėseną, 2014 m. vasario 11 d. Nr. 5R-23.

Lietuvos Respublikos Vyriausybės kanceliarijos Teisės departamento pažyma 2015-04-08 Nr. NV-1139.

Lietuvos Respublikos Seimo Teisės ir teisėtvarkos komiteto 2001 m. liepos 9 d. išvada Nr. IXP-458(2) „Dėl Baudžiamojo kodekso 54² straipsnio pakeitimo įstatymo projekto“ (IXP-458).

Aiškinamasis raštas „Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 51, 66 ir 97 straipsnių pakeitimo įstatymo, Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso papildymo 360¹ straipsniu įstatymo, Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo kodekso 69, 137, 140 ir 157 straipsnių pakeitimo ir kodekso papildymo 167¹ straipsniu įstatymo projektų“. <https://e-seimas.lrs.lt/rs/legalact/TAK/c7cb5400b00011e8aa33fe8f0fea665f/>.

„Lygtinis paleidimas turėtų būti suvokiamas kaip prielaida žalos atlyginimui.“ <https://teise.org/lygtinis-paleidimas-turetu-buti-suvokiamas-kaip-prielaida-zalos-atlyginimui/#:~:text=Mokslininkai%20pateikia%20duomenis%2C%20kad%20nema%C5%BEa%20dalis%20C4%AFkalininkai%20asmenis%20B3,asmenims%20b%C5%ABt%C5%B3%20sudaromos%20pailankesn%C4%97s%20s%C4%85lygos%20b%C5%ABti%20paleistiems%20lygtiniai>.

Lietuvos probacijos tarnybos Veiklos ir stebėsenos kontrolės skyriaus darbo su asmenimis, esančiais Lietuvos probacijos tarnybos priežiūroje, statistinė ataskaita, 2023-01-16, Nr. VD-523. https://probacija.lrv.lt/uploads/probacija/documents/files/Darbo%20su%20asmenimis%2C%20esan%C4%8Diais%20LPT%20prie%C5%BEi%C5%ABroje%2C%202022%20m_%20statistin%C4%97%20ataskaita.pdf.

Prison Statistics (interaktyvus). https://wp.unil.ch/space/files/2023/06/230626_Key-Findings-SPACE-I-Prisons-and-Prisoners-in-Europe-2022.pdf.

Teismų sistemos naujienos. Tarpinstitucinė diskusija-pasitarimas (2020). <https://www.teismai.lt/lt/naujienos/teismu-sistemos-naujienos/ivyko-tarpinstitucine-diskusija-pasitarimas/8044>.

Vosyliūtė, A. (2014). *Lygtinio paleidimo teismų praktikoje taikymo ypatumai*. Pranešimas. Mokslinė konferencija „Baudžiamosios justicijos teisės šakų tyrimai“, Vilniaus universitetas.